

II. Abdülhamit Döneminde Söke Kazasındaki Geleneksel ve Modern Eğitim Kurumları

Traditional and Modern Educational Institutions in Söke District During the Abdülhamid II Period

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:
Corresponding author:

Biray Çakmak

Uşak Üniversitesi
biray.cakmak@usak.edu.tr

Osman Kara

Uşak Üniversitesi
osmankara2520@gmail.com

Başvuru/Submitted:
24 Temmuz 2024

Kabul/Accepted:
11 Eylül 2024

DOI: [10.20860/ijoses.1521515](https://doi.org/10.20860/ijoses.1521515)

Atıf/Citation:

Çakmak, B; Kara, O. "II. Abdülhamit Döneminde Söke Kazasındaki Geleneksel ve Modern Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22 (2024):26-48.

Benzerlik / Similarity: 3

Bu makale Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Doç. Dr. Biray ÇAKMAK danışmanlığında, Osman KARA tarafından hazırlanan "II. Abdülhamid Döneminde Söke Kazasında Eğitim (1876-1908)" isimli yüksek lisans tezi kapsamında hazırlanmıştır.

Öz

19. yüzyılda askerî, idarî, iktisadî alanlar yanında eğitim alanında da önemli yenilikler yapıldı. II. Mahmud döneminden itibaren başlayan eğitimde modernleşme süreci Tanzimat döneminde hızlandı. İlk 1847 yılında İstanbul'da açılan erkek rüşdiye mektepleri 1850'li yıllardan itibaren taşrada yaygınlık kazanmaya başladı. 1859 yılında İstanbul'da ilk kız rüşdiye mektebi hizmete girdi. Sıbyan mekteplerini ıslah etmeye yönelik çabalar görülmekle birlikte beklenen sonuçlar alınamadı. Maarif merkez teşkilatında da kurumsal düzenlemeler yapıldı. 1857 yılında modern mekteplerin idaresi için Maarif Nezareti kuruldu. Diğer taraftan geleneksel eğitim kurumlarını oluşturan medreseler varlığını korudu. Süreç içinde gayrimüslimler ile yabancılar da mektepler açtılar. 1 Eylül 1869 tarihinde Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlanarak modern eğitim kurumları kapsamlı şekilde düzenlendi. Kazalarda ibtidai ve rüşdiye mektepleri II. Abdülhamid döneminde yaygınlık kazandı.

Çalışmada II. Abdülhamid döneminde Aydın sancağının önemli bir kazası olan Söke'de ibtidai ve rüşdiye mekteplerinin açılış süreçleri ve kurumsal yapıları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Arşiv belgeleri, salnameler, gazeteler ve literatür temelinde kazadaki geleneksel ve modern eğitim kurumları birlikte ele alınmış, eğitimin kurumsal yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Söke kazası, ibtidai mektebi, rüşdiye mektebi, medrese, kütüphane.

Abstract

In the 19th century, important reforms were made in the field of education as well as military, administrative and economic fields. The process of modernization in education, which started in the Mahmud II period, accelerated during the Tanzimat era. The first rüşdiye schools for boys, which were opened in Istanbul in 1847, started to become widespread in the provinces in the 1850s. In 1859, a rüşdiye school for girls was opened for the first time in Istanbul. Although there were efforts to reform the primary schools (sıbyan mektepleri), the expected results were not achieved. Institutional arrangements were also made in the central organization of education. In 1857, the Ministry of Education was established for the administration of modern schools. On the other hand, medreses, which constituted the traditional educational institutions, continued to exist. In the process, non-Muslims and foreigners also opened schools. On September 1, 1869, the Regulation of Public Education was published and modern educational institutions were comprehensively regulated. In the provinces, modern public primary schools (ibtidai mektepleri) and rüşdiye schools became widespread during the reign of Abdülhamid II.

In this study, the opening processes and institutional structures of modern public primary schools (ibtidai mektepleri) and the rüşdiye school for boys in Söke district, an important district of Aydın sanjak, during the Abdülhamid II period are discussed in detail. On the basis of archival documents, salnames, newspapers and literature, traditional and modern educational institutions in the district were discussed together and the institutional structure of education was tried to be revealed.

Keywords: Söke district, modern public primary school, rüşdiye school, medrese, library.

Giriş

Sıbyan mektepleri II. Mahmud döneminden itibaren ıslahlarına teşebbüs edilmelerine rağmen geleneksel yapılarını büyük ölçüde korudu. 19. yüzyıl öncesinde sıbyan mektepleri vakıflar tarafından finanse edilen, mecburi olmayan, vâkıfların esaslarını vakfiyelerinde belirlediği şartlara göre idare edilen, âkil-bâliğ olmamış kız ve erkek çocukların birlikte devam ettikleri, Kur'an-ı Kerim ve temel dinî bilgiler, okuma-yazma ve dört işlem düzeyinde temel matematik öğretilen ilköğretim kurumlarıydı (Kodaman, 1991, s. 56). Sıbyan mekteplerinde tahsil gören talebe istemesi halinde eğitimini medreselerde devam edebilirdi. 19. yüzyılda sıbyan mektepleriyle ilgili ilk önemli gelişme 1824 yılında yaşandı. II. Mahmud İstanbul ahalisine hitaben yayınladığı fermanla erkek çocukların esnaf yanına çirak verilmeden önce sıbyan mekteplerine gönderilmesini emretti (Mahmud Cevad, 1338, s. 1-3). Ancak çeşitli malî, toplumsal ve kurumsal sebeplerle fermanın etkisi sınırlı kaldı. 1838 yılında maarifin ıslahıyla ilgili Meclis-i Umur-ı Nafia hazırladığı layihada sıbyan mekteplerine yer vererek çeşitli önerilerde bulundu. Ancak mekteplerin ıslahı mümkün olmadı. Büyük ölçüde usul-i atik üzere hizmet vermeye devam ettiler (Kodaman, 1991, s. 59-60; Özekmekçi, 2022, s. 139-166). Sultan Abdülmecid'in hatt-ı hümayunu üzerine 1845 yılından itibaren ıslahlarına yönelik çalışmalara yeniden başlandı. Aynı yıl Meclis-i Maarif-i Muvakkat, bir yıl sonra da Meclis-i Maarif-i Umumiye kuruldu. 1847 yılında sıbyan mekteplerinin ıslahına yönelik talimat hazırlanarak zorunlu ve dört yıllık olmaları kararlaştırıldı (Kodaman, 1991, s. 60-62). 1863 ve 1868 yıllarında da yeni düzenlemeler yapıldı. Ancak beklenen düzeyde gelişme sağlanamadı (Kırpık, 2023, s. 156-157). Neticede vakıflar tarafından finanse edilmeyi, Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlı kalmayı sürdürdüler.

1 Eylül 1869 tarihli Maarif Nizamnamesi sıbyan mekteplerini rüşdiye mektepleriyle birlikte ele aldı. Her ikisini ilköğretim kapsamında ele alarak önemli düzenlemeler yaptı. Nizamname sıbyan mekteplerinde tahsil süresinin dört yıl olmasını, usul-i cedid üzere elifba, Kur'an-ı Kerim, tecvid, ahlakla ilgili risaleler, ilm-i hal, yazı talimi, muhtasar fen-i hesap, muhtasar tarih-i Osmanî, muhtasar coğrafya, malumat-ı nafiayı cami risale okutulmasını kararlaştırdı. Sıbyan mekteplerine 6-10 yaşlarındaki kız çocuklarla 7-11 yaşlarındaki erkek çocukların devamlarının zorunlu olmasını, mahalle/köylerde Müslümanlar ve gayrimüslimler için ayrı ayrı en az birer tane açılmalarını, inşa masraflarıyla muallim maaşlarını ahalinin karşılamasını karara bağladı (24 Ca 1286/1 Eylül 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 1289, s. 184-185). Usul-i cedid üzere eğitim veren ilk erkek ibtidai mektebi 1874 yılında Maarif Nezareti'ne bağlı olarak Nurusuosmaniye Camisi Külliyesi'nde nümune mektebi adıyla açıldı (Kırpık, 2023, s. 158). 1875 yılında Simkeşhane ve Saraçhane'de iki yeni erkek ibtidai mektebi daha açıldı (Gelişli, 2002, s. 47, 51-52). Bu mekteplerde Maarif Nezareti'nin belirlediği derslerin okutulmasına karar verildi. 1875 yılında İstanbul ve Bilad-ı Selase'de azalarını ahalinin seçtiği tedris meclisleri ve şubeleri teşkil edildi (Gelişli, 2002, s. 51-52). Usul-i atik üzere hizmet veren sıbyan mekteplerini ibtidailere dönüştürmeye yönelik çalışmalar yapıldı. İbtidai mekteplerinin taşrada yaygınlaşması 1880'li yıllarda sancak ve kaza merkezlerinde maarif komisyonlarının kurulmasıyla mümkün oldu. Maarif komisyonları kazalar dahil idarî merkezlerde erkek ve kız ibtidai mektepleri açtı.

II. Mahmud döneminde literatürde ilk erkek rüşdiye mektepleri kabul edilen Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye-i Adliye, Meclis-i Umur-ı Nafia'nın 5 Şubat 1839 tarihinde hazırladığı layiha üzerine sınıf-ı saniye adıyla sıbyan mektepleri üstünde Mart 1839 tarihinde açıldı (Akyıldız, 1993, s. 224-225; Mahmud Cevad, 1338, s. 25; Demirel, 2002, s. 67-73). Bu mektepler, ilköğretim çağındaki çocuklara modern eğitim vermekten ziyade çeşitli kalemlerde görev yapan

memurlarla memur adaylarının niteliğini arttırmayı amaçlayan meslek okulları niteliğindedir (Somel, 2007, s. 64). Sultan Abdülmecid 1845 yılında maarifin ıslah edilmesini emretti. Bu çerçevede sıbyan mekteplerinin ıslahı, yeni erkek rüşdiye mektepleri ve darülfünunun açılmasıyla ilgili önemli kararlar alındı. İstanbul'da Eylül 1847 tarihinde iki, Ocak 1848 tarihinde beş erkek rüşdiye mektebi açıldı (Şahin, 2018, s. 112-113; Mahmud Cevad, 1338, s. 60-61). 1852 yılında İstanbul'daki rüşdiye mektebi sayısı ona yükseldi (Şahin, 2018, s. 116). Aynı yıl taşrada erkek rüşdiye mekteplerinin açılmasına karar verildi. Bosna eyaletinde Travnik, Yenipazar, İzvornik, Bihaç ve Banaluk'da erkek rüşdiye mektepleri açıldı (Dobrev, 2022, s. 368-369). Meclis-i Maarif-i Umumiye mazbatasına üzerine 2 Haziran 1853 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile Anadolu ve Rumeli'de yirmi beş erkek rüşdiye mektebinin açılmasına karar verildi (Dobrev, 2022, s. 369-370; Mahmud Cevad, 1338, s. 59). Mektep sayısı 1860 yılında 11'i İstanbul'da, 28'i Rumeli'de, 6'sı Anadolu'da olmak üzere 45'e, 1863 yılında 86'ya, 1866 yılında 98'e yükseldi (Şahin, 2018, s. 132-135; BOA, MVL, 879/12).

1 Eylül 1869 tarihli Maarif Nizamnamesi ile rüşdiye mekteplerine yönelik önemli düzenlemeler yapıldı. Nizamnamenin 18. maddesi ile nüfusu beş yüz haneyi aşan yerlerde din farkı gözetilerek erkek rüşdiye mektepleri açılması kararlaştırıldı. Nizamname, tahsil sürelerinin dört yıl olmasını, talebe sayısına göre mekteplere muallim-i evvel, muallim-i sani, mubassır ve bevvab tayin edilmesini karar altına aldı (24 Ca 1286/1 Eylül 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 1289, s. 187-188). Maarif Nezareti'nin vilayetlerle müstakil sancaklara yaptığı tebligatlar sonunda taşrada devlet-ahali iş birliği ile erkek rüşdiye mektebi sayısı hızla arttı (BOA, MF. MKT, 2/115). Kısa sürede kaza merkezleri dahil birçok yerde erkek rüşdiye mektebi açıldı. 1870 yılında Rumeli'de 77, Anadolu'da 80 olan mektep sayısı 1874 yılında 160'ı Rumeli'de, 203'ü Anadolu'da, 14'ü İstanbul'da olmak üzere 377'ye çıktı (Şahin, 2018, s. 135, 142). 1876 yılında ise mektep sayısı 390'ı vilayetlerde olmak üzere 423'e yükseldi (Kodaman, 1991, s. 94-95).

Tanzimat döneminde ilk kız rüşdiye mektebi 6 Ocak 1859 tarihinde Sultanahmet'te Hazinekar Cevri Usta İnas Rüşdiye Mektebi adıyla açıldı (BOA, İ. DH, 417/27616; Dobrev, 2021, s. 275; Şahin, 2018, s. 142). Maarif Meclisi'nin 5 Nisan 1869 tarihinde aldığı karar üzerine çıkan irade-i seniyye sonucunda Kasım 1869 tarihine kadar Şehzadebaşı, Atpazarı, Aksaray, Beşiktaş, Üsküdar, Eskialipaşa ve İbrahimpasha kız rüşdiye mektepleri açıldı. İstanbul'daki kız rüşdiye mektebi sayısı sekize çıktı (BOA, İ. ŞD, 14/637; BOA, İ. DH, 602/41998). Daha sonra vilayet merkezlerinde de kız rüşdiye mektepleri açıldı. 1876 yılına kadar Bosna, Girit, Konya, Trabzon, Kastamonu, Selanik ve Yenişehir-i Fener kız rüşdiye mektepleri hizmete girdi (Dobrev, 2022, s. 395; Takvim-i Vekayi, 1755).

19. yüzyılda Osmanlı tebası olan Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar tarafından mekatib-i hususiye kapsamında çok sayıda ibtidaî, rüşdî ve idadî derecesinde mektepler açıldı (Güçtekin, 2015, s. 29-103; Koçak, 1985, s. 485-494). Ortodoks, Katolik ve Protestan mezheplerine bağlı İngiliz, Amerikan, Fransız, İtalyan ve Rus misyonerler de gayrimüslim nüfus bulunan yerlerde mektepler kurdu. Maarif Nizamnamesinin 128. ve 129. maddeleri hususî mekteplerin açılma süreçleriyle şartlarını ana hatlarıyla düzenledi. II. Abdülhamid ruhsatsız açılmalarına yönelik çeşitli tedbirler aldı (Mutlu, 2005; Şişman, 2006).

19. yüzyılda geleneksel eğitim kurumlarından medreseler varlığını sürdürdü. Köklü bir geçmişe sahip olan medreseler 15. yüzyıldan itibaren ilmiye sınıfının beşerî sermaye kaynağını meydana getirdi. Padişah adına yargı erkini kullanan kadılar, ifta yetkisini yerine getiren müftüler ve tedris hizmeti veren müderrisler medreselerden yetişti (İpşirli, 2000, s. 141-143). 1331 yılında İznik'te Orhaniye Medresesi'nin açılmasıyla başlayan Osmanlı medrese geleneği Sahn-ı Seman ve

Süleymaniye medreseleriyle en yüksek seviyeye çıktı. Medreseler 17. yüzyıldan itibaren aklî ilimlere nazaran naklî ilimlere ağırlık verilmesi, rüşvet ve iltimasın yaygınlaşması, ilmiye kanunlarına uyulmaması, usulsüzlükler gibi çeşitli sebeplerle gerileme sürecine girerek büyük ölçüde devrin ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldi (Sarıkaya, 1999, s. 24-29). Vakıflar kapsamında kurulan, finansman, idare ve müfredatı vâkıfları tarafından belirlenen medreseler, merkezî müfredat ve teftişten büyük ölçüde yoksun şekilde varlıklarını 20. yüzyıla kadar sürdürdü. Osmanlı Devleti 19. yüzyılda medreselerin ıslahına yönelik ciddi teşebbüslerde bulunmayarak önceliği modern mekteplere verdi. Medreselerin ıslahı II. Meşrutiyet döneminde gündeme geldi. 26 Şubat 1910 tarihinde Medaris-i İlmiye Nizamnamesi, 1 Ekim 1914 tarihinde Islah-ı Medaris Nizamnamesi yayınlanarak idareleri ve müfredatında önemli düzenlemeler yapıldı (Sarıkaya, 2008, s. 50-63; Kütükoğlu, 1978, s. 3-13; Yazıcı, 1994, s. 635-643; Yıldız, 2019, s. 434-436).

1. Söke Kazası Hakkında

2 Haziran 1867 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile diğer on bir vilayetle birlikte kurulan Aydın vilayeti Saruhan, İzmir, Menteşe ve Aydın sancaklarına taksim edildi (BOA, MMS, 133/5692). Söke kazası, mülkî idare bakımından Aydın, Nazilli, Çine, Bozdoğan ve Denizli kazalarıyla birlikte Aydın sancağına bağlandı (SDAO, Defa 23, s. 179; SDAO, Defa 27, s. 249).¹ Söke kazası 1867-1909 yılları arasında Aydın sancağına bağlı kaldı (SVA, Defa 1, s. 106-110; SVA, Defa 13, Cilt 1, s. 593). Kazada Mandice ve Balat nahiyeleri vardı (BOA, A. MKT. MHM, 441/47, lef 2; SDAO, Defa 23, s. 179; BOA, ŞD, 290/6, lef 1). Balat nahiyesi müdürlük teşkilatı kurulduğu için nahiyeye müdürü tarafından yönetildi. Mandice nahiyesinde müdürlük teşkilatı kurulamadı. Bu sebeple mülkiye zabıta memuru tarafından idare edildi (SVA, Defa 3, s. 147).

Söke kazasını 1867 yılından itibaren kaymakam idare etti. Kazada kaymakam yanında naib, müftü, mal müdürü ve tahrirat kâtabi görev yaptı. Ayrıca kazada mülkî, adlî ve askerî yapılanma gereği çeşitli memurlarla kâtipler istihdam edildi. Kaymakamın başkanlık ettiği ve kazayla ilgili konuları istişare eden kaza idare meclisi tabii ve seçilmiş azalardan müteşekkildi. Mecliste tabii azaları naib, mal müdürü, müftü ile tahrirat kâtabi oluşturdu. Mecliste tabii azalar yanında ilk yıllarda üç, sonraki yıllarda dört Müslim ve gayrimüslim seçilmiş aza yer aldı (SVA, Defa 1, s. 109; SVA, Defa 3, s. 146).

Kazada temel üretim sektörlerini tarım, hayvancılık ve imalat sanayi oluşturdu. Sahile yakın yerlerde balıkçılık da yapıldı. Kazada madenler bulunmakta ve bazıları işletilmekteydi. 1884 yılında kazada 500000 kile buğday, 200000 kile bakla, 150000 kile mısır ve akdari, 40000 kile susam üretildi (SVA, Defa 6, s. 196). Kazada en önemli sanayi kuruluşu İngiliz Forbes Şirketine ait meyan balı imal eden fabrikaydı. Bu fabrikada imal edilen meyan balı, kök boyalarla birlikte İngiltere ve Amerika'ya ihraç edildi. Kazada linyit kömürü madeninden çıkarılan cevher meyan balı fabrikasında kullanıldı (SVA, Defa 1, s. 114; SVA, Defa 3, s. 149; SVA, Defa 1, s. 115; SVA, Defa 6, s. 196)². Kunduracılık, debbağlık, serraçlık, demircilik, keçecilik ve peynircilik başlıca imalat sektörleriydi (SVA, Defa 2, s. 119; SVA, Defa 15, s. 330). Kazada imtiyazlı zımpara ve linyit madenleri, demir madeni ve ahali

¹ Denizli kazası, Haziran 1867 tarihinde Menteşe sancağı dahilinde kalmakla birlikte bir yıl sonra Aydın sancağına bağlandı. 1883 yılında Denizli sancağı kuruldu. Menteşe sancağına bağlı Tavas kazası ile Aydın sancağına bağlı Buldan kazası Denizli sancağına dahil edildi. Denizli kazasına bağlı Sarayköy nahiyesi kazaya dönüştürülerek Denizli sancağına bağlandı (Avcı, 2010, s. 87-89).

² Meyan kökü, Bağdat, Basra, Halep, Musul, Mamuretülaziz, Suriye, Adana ve Aydın vilayetlerinde yaygın olarak yetişmekteydi. Aydın vilayeti dahilinde Menderes havzasında yetişen meyan kökleri diğer bölgelerde yetişenlere nazaran daha kaliteliydi. 19. yüzyılda iktisadî önemi artan meyan kökünden elde edilen meyan balı, çiğneme ve sarma tütünün işlenmesinde, şekerleme ve bira benzeri içkilerin yapımında, eczacılıkta tat değiştirici ve mide kramplarının tedavisinde kullanılan ilaçların imalinde, vernik ve tekstil sanayilerinde kullanılmaktaydı (Güneş, 2004, s. 344).

tarafından işletilen taş ocakları vardı (SVA, Defa 1, s. 115; SVA, Defa 15, s. 330-331). Kömür madeni imtiyazı 99 yıllığına Forbes Şirketine verildi (SVA, Defa 15, s. 534-535). Söke kasabasında çarşamba, Mandice'de salı günleri pazar kurulmaktaydı. Mandice, Söke, Kızılkilise, Domatça, Şarлак, Yoran, Değirmenderesi, Gelebeç ve Yeniköy'de her yıl belirli tarihler arasında panayırlar açılmaktaydı (SVA, Defa 10, s. 390-391).

55 köyü ve iki mahallesi bulunan Söke kazasında 1884 yılında 11652'si Müslüman, 8692'si Rum ve 80'i Ermeni olmak üzere 20424 kişi vardı (SVA, Defa 6, s. 239; SVA, Defa 7, s. 275).³ 1889 yılında Merkez nahiyede 4052 yerli erkek Müslüman, 2774 yerli erkek Rum, 34 yerli erkek Ermeni, 3996 yerli kadın Müslüman, 2748 yerli kadın Rum, 25 yerli kadın Ermeni yaşamaktaydı. Merkez nahiyenin toplam nüfusu 13629 kişiydi. Mandice nahiyesinde 2450 yerli erkek Müslüman, 2463 yerli kadın Müslüman, 563 yerli erkek Rum, 440 yerli kadın Rum olmak üzere 5916 kişi vardı. Balat nahiyesinde 2239 yerli erkek Müslüman, 918 yerli erkek Rum, 2195 yerli kadın Müslüman, 909 yerli kadın Rum olmak üzere 6261 kişi yaşamaktaydı. Kazanın toplam nüfusu 25806 kişiydi (SVA, Defa 11, s. 203-204).

Kazada 1891 yılında 7195'i erkek, 6919'u kadın olmak üzere 14114 Müslüman, 4156'sı erkek, 4019'u kadın olmak üzere 8175 Rum, 34'ü erkek, 25'i kadın olmak üzere 59 Ermeni vardı. Kaza toplam nüfusu 11385'i erkek, 10963'ü kadın olmak üzere 22348 kişiydi. Bu nüfusun 3013'ü erkek, 2903'ü kadın olmak üzere 5916'sı Mandice, 3157'si erkek, 3004'ü kadın olmak üzere 6161'i Balat nahiyelerindeydi (SVA, Defa 13, Cilt 2, s. 417). Kaza nüfusu 1898 yılında 15620'si Müslüman, 11496'sı Rum, 66'sı Ermeni, 220'si yabancı olmak üzere 27402 kişiydi. Bu nüfusun 3340'ı Müslüman, 2684'ü Rum, 60'ı Ermeni, 3'ü Yahudi ve 220'si yabancı olmak üzere 6307'si Söke kasabasında yaşamaktaydı (SVA, Defa 18, s. 305-306). Kısaca kazada Müslüman Türkler, Ortodoks Rumlar ve Gregoryen Ermenilerle az sayıda Yahudi ve yabancı nüfus bulunmaktaydı.

2. İbtidai Mektepleri

II. Abdülhamid döneminde taşrada usul-i cedid üzere ibtidai mekteplerinin yaygınlaşmasında vilayet, sancak ve kazalarda kurulan maarif meclisleri/müdürlükleri ile maarif komisyonları etkili oldu. Maarif Nizamnamesinde taşra maarif idaresiyle ilgili önemli düzenlemeler yapıldığı ve kısa süre sonra vilayetlerde aşamalı olarak maarif meclisleri kurulması hususunda irade-i seniyye çıktığı halde taşrada maarif teşkilatının kurulması siyasî ve askerî sebeplerle gecikti (BOA, MF. MKT, 2/99, lef 1; BOA, MF. MKT, 5/27, lef 1-2; BOA, MF. MKT, 6/24, lef 1). Sadrazam Said Paşa 1882 yılında vilayet merkezlerinde maarif meclislerinin kurulmasını tekrar gündeme getirdi. Nitekim 16 Nisan 1882 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile diğer vilayetlerle birlikte Aydın vilayetinde de maarif meclisi kurulmasına karar verildi (BOA, İ. DH, 850/68247, lef 1-2). Kısa süre sonra Aydın vilayeti maarif meclisi teşkil edildi. Mecliste istihdamı gerekli müdür ve müfettiş ataması gerçekleştirildi. Sancak ve kaza merkezlerinde maarif komisyonları kuruldu. 1883 yılında Söke kazası maarif komisyonu teşkil edildi. 1884 yılında Söke kazası maarif komisyonu reisi eşraftan Ziya Bey, azaları Hacı Halil Efendi, belediye reisi Ömer Ağa, Hacı Osman Ağa, Abbas Ağa ve Mustafa Efendi idi (SVA, Defa 6, s. 196). 1895 yılında kaza maarif komisyonu reisi mal müdürü Şükrü Efendi, azaları Abdülhamid Efendi, Cafer Efendi ve Hafız Ömer Efendi idi. Komisyon kâtibi ve sandık emini de Süleyman Efendi idi (SVA, Defa 15, s. 328). Kaza maarif komisyonu, maarif bütçesinden ibtidai mekteplerine kaynak tahsis edilmediği için evkaf-ı münderise başta olmak üzere çeşitli gelir kaynakları buldu.⁴ Bunun da

³ II. Mahmud ve Tanzimat dönemlerinde Söke kazasının nüfusu hakkında bkz. Özekmekçi, 2022, s. 54-68.

⁴ Evkaf-ı münderise, geliri devam eden, ancak meşrutun-lehleri (yaranlananları) kaybolan vakıfları ifade etmek için kullanılan bir terkiptir. Evkaf-ı münderise gelirlerinin maarife tahsisinin fiilen Mart 1874 tarihinde başladığı anlaşılmaktadır. Ancak uygulamanın

etkisiyle ibtidai mekteplerinin açılması, muallimlerinin temin ve tayin edilmesi ile maaşlarının ödenmesinde önemli rol oynadı. 1895 yılında sıbyan mekteplerinin usul-i tedris ve idarelerini tetkik ve teftiş etmesi için Ahmet Faik Efendi'yi köy mektepleri müfettişi olarak görevlendirdi (SVA, Defa 16, s. 305; SVA, Defa 17, s. 512). 1893 yılından itibaren Aydın vilayeti valisi Hasan Fehmi Paşa vilayetteki sıbyan mekteplerini ibtidai mekteplerine dönüştürme hususunda ciddi gayret sarfetti. 6 Aralık 1893 tarihinde mutasarrıf ve kaymakamlara tahrirat-ı umumiye ve tarifname gönderdi (Gökmen, 2006, s. 157-164).⁵ Sık sık devr ve teftişe çıkararak sancak ve kaza idarecileriyle görüştü.⁶ Bu süreçte Söke kaymakamı Ali Galip Bey ile kaza maarif komisyonu reisi Şükrü Efendi de önemli hizmetler yaptı. Söke kazasında 1876-1904 yılları arasında büyük kısmı sıbyan mekteplerinin ıslahı sonucunda olmak üzere 61 ibtidai mektebi açıldı (SNMU, Defa 1, s. 944-945; SNMU, Defa 3, s. 1158-1159; SNMU, Defa 4, s. 450; SNMU, Defa 6, s. 392). Bu ibtidai mekteplerinden üçü erkek, biri kız olmak üzere dördü Söke kasabasında hizmete girdi. Kaynaklarda köylerde açılan ibtidai mektepleriyle ilgili fazla bilgi yer almamakla birlikte kasabadaki ibtidai mektepleri hakkında bazı bilgiler bulunmaktadır.

2.1. Söke Kasabasındaki Erkek İbtidai Mektepleri

II. Abdülhamid döneminde Söke kasabasında Çeltikçi, Konak ve Gayretiye isimlerinde üç erkek ibtidai mektebi açıldı. Mekteplerin açılmasında kaymakamlarla kaza maarif komisyonu reis ve azaları önemli rol oynadı.

2.1.1. Çeltikçi Erkek İbtidai Mektebi

Mektepte 1881 yılında muallim-i evvel Hafız Ahmet Efendi idi (SVA, Defa 3, s. 147). Aynı yıl Hafız Ahmet Efendi'nin Söke Erkek Rüşdiye Mektebi'ne muallim-i sani olarak tayini gündeme geldi. Aydın vilayeti 20 Ekim 1881 tarihinde Maarif Nezareti'ne Hafız Ahmet Efendi'nin asaletinin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi. Ancak Mekatib-i Rüşdiye İdaresi mektebin yeni açıldığını, talebe sayısının 40'ı geçmediğini, ikinci sınıfının teşekkül etmediğini gerekçe göstererek usulen mektebe muallim-i sani tayininin uygun olmadığını beyan etti (BOA, MF. MKT, 72/13, lef 1). Bununla birlikte Hafız Ahmet Efendi ikinci sınıfın teşekkül etmesi üzerine 1883 yılında erkek rüşdiye mektebine muallim-i sani tayin edildi (SVA, Defa 6, s. 195). Bu sebeple yerine Osman Zeki Efendi atandı. 1883 yılında 120 talebesi bulunan mektepte muallim-i sani Şemseddin Efendi idi (SVA, Defa 6, s. 195). 1886 yılında "etfâl-i milletin esâsen muhtâc olduğu" mektep gayet muntazamdı (Hizmet Gazetesi, 20). Osman Zeki Efendi 1891 yılında mektepteki görevine hala devam etmekteydi (SVA, Defa 12, s. 187). Ancak muallim-i sani Şemseddin Efendi 1886 yılında görevinden ayrıldı (SVA, Defa 8, s. 143). Sonraki yıllarda mektebe Mehmet Emin Efendi muallim-i evvel, Mehmet Sabri Efendi muallim-i sani atandı. Mektepte 1897 yılında 45, 1898 yılında 73 talebe vardı (SVA, Defa 18, s. 303). 1898 yılında muallim-i evvel Haşim Efendi oldu. Muallim-i sani Mehmet Sabri Efendi görevine devam etmekteydi (SVA, Defa 19, s. 282). 1900 yılında muallim-i evvel tekrar Osman Zeki Efendi, muallim-i sani Ömer Zeki Efendi idi. Aynı zamanda mektepte 80 talebe tahsil görmekteydi (SVA, Defa 20, s. 264). Mart 1900 tarihinde Osman Zeki Efendi heyet-i mümeyyize huzurunda yapılan imtihanda başarılı olarak erkek rüşdiye mektebine muallim-i salis seçildi. 14 Mart 1900 tarihinde yeni görevine başladı. Maarif

1882 yılından itibaren yaygınlık kazandığı görülmektedir. Nitekim 4 Ekim 1882 tarihinde Evkaf-ı Mûnderise Talimatı yürürlüğe girmiş, evkaf-ı mûnderisenin tespit edilerek maarife tahsis edilmesinde mesafe katedilmiştir (Karataş, 2016, s. 1841-1845).

⁵ Tahrirat-ı umumiye ve tarifnamenin matbu suretleri için bk. BOA, Y. MTV, 125/117, lef 2.

⁶ Bu çerçevede 4 Ağustos 1895 tarihine gelindiğinde son bir buçuk yıllık süre zarfında Aydın vilayetinde idareciler, eşraf ve ahalinin gayretleriyle 1570 adet erkek ve kız ibtidai mektebi açıldı (BOA, Y. MTV, 125/117, lef 1).

Meclisi 2 Haziran 1900 tarihinde 150 kuruş maaşla asaletinin tasdik edilmesine karar verdi (BOA, MF. MKT, 512/8, lef 1-3). Ancak Osman Zeki Efendi 29 Nisan 1902 tarihinde muallim-i salislikten istifa etti. Eski görevine geri döndü. 1902 yılında 75 talebe bulunan mektepte muallim-i evvel Osman Zeki Efendi, muallim-i sani Ömer Zeki Efendi idi (SVA, Defa 21, s. 224). 1905 yılında 95 talebe bulunan mektepte muallim-i evvel Osman Zeki Efendi, muallim-i sani Ali Efendi idi. Yani bu arada Ömer Zeki Efendi'nin yerine Ali Efendi muallim-i sani atandı (SVA, Defa 24, s. 212). 1908 yılında 90 talebenin tahsil gördüğü mektepte muallim-i evvel Osman Zeki Efendi, muallim-i sani Ali Efendi idi (SVA, Defa 25, s. 474). Mektep muallimlerinin maaşlarını diğerleri gibi kaza maarif komisyonu ödedi (SVA, Defa 25, s. 477).

Mektep binası Eylül 1894-Ekim 1894 tarihleri arasında talebeyi istiab etmemesi ve harap olması sebebiyle kaymakam Ali Galip Bey'in gayreti ve ahalinin maddî yardımlarıyla tamir edildi. Aynı zamanda bina kısmen genişletildi (Hizmet Gazetesi, 778). Kısa bir süre sonra yeni binanın resmî açılışı yapıldı (Hizmet Gazetesi, 790).

Mektepte Temmuz 1909 tarihinde yapılan yılsonu imtihanına ihtiyat sınıfında bulunan 29 talebeden sadece 3'ü girmede. Sınava giren 26 talebe birinci sınıfa geçti. Sınava birinci sınıftan 21 talebe girdi, 2 talebe girmede. Sınava giren 21 talebe bir üst sınıfa geçti. İkinci sınıftan 16 talebe yılsonu imtihanına girdi, 2 talebe sınava girmede. Sınava giren 16 talebe başarılı olarak bir üst sınıfa geçti. Üçüncü sınıftan yılsonu sınavına 11 talebe girdi, 2 talebe girmede. Sınava giren 11 talebe başarılı olarak şهادetname almaya hak kazandı. Sınava girmeyen 2 talebe ise sınıfında kaldı (BOA, MF. İBT, 242/15, lef 3).

2.1.2. Gayretiye Erkek İbtidai Mektebi

Mektebin açılmasında kaymakam Ali Galip Bey ile aynı zamanda kaza mal müdürü olan maarif komisyonu reisi Şükrü Efendi önemli rol oynadı. Bu sebeple diğer hizmetleri yanında maarife katkıları sebebiyle kaymakam Ali Galip Bey'in haiz olduğu rütbe-i salise 3 Ocak 1896 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile rütbe-i saniyeye yükseltildi (BOA, İ. TAL, 88/21 (1313B-21), lef 1-3). Mektep binasının inşasında ahali maddî yardımda bulundu. İki sınıftan oluşan ve Konak mahallesinde bulunan mektep binasının temeli 1895 yılında atıldı. Mektebin inşasıyla ilgili işlerin nezareti dava vekili Hafız Ahmet Efendi'ye verildi. Kereste tüccarı Necip Efendi inşaat malzemesinin alınmasına memur edildi. Mektebin riyaset-i umumiyesi mal müdürü Şükrü Efendi'nin üzerindeydi. Ayrıca mektep talebesinin aynı tip elbise giymesine karar verildi. Terzi esnafından İstanköylü Manolaki Efendi talebenin giyeceği elbiseyi dikmeyi, başka yardımlarda bulunmayı kabul etti (Ahenk Gazetesi, 31). Kısa süre sonra mektep binası inşaatı tamamlandı. Mektep 1896 yılında hizmete girdi.

1897 yılında 84 talebesi bulunan mektepte muallim-i evvel Mehmet Kamil Efendi, muallim-i sani Mustafa Hulusi Efendi idi (SVA, Defa 18, s. 303). 1899 yılında muallimleri değişmeyen mektepte 96 talebe tahsil görmekteydi (SVA, Defa 19, s. 282). Mektepteki muallimler 1905 yılına kadar değişmedi. 1905 yılında Osman Efendi muallim-i sani tayin edildi (SVA, Defa 24, s. 212). Mektepte 1900 yılında 110, 1902, 1903 ve 1904 yıllarında 115, 1905 yılında 110 talebe vardı (SVA, Defa 20, s. 264; SVA, Defa 21, s. 224; SVA, Defa 22, s. 227; SVA, Defa 23, s. 216; SVA, Defa 24, s. 212). 3 Mayıs 1908 tarihinde mektepte muallim-i evvel Mehmet Emin Efendi, muallim-i sani Mehmet Sabri Efendi idi (BOA, MF. MKT, 1103/70, lef 1). 1908 yılında Mehmet Emin Efendi göreve devam ederken Ahmet Hamdi Efendi muallim-i sani oldu. 1908 yılında mektepte 85 talebe vardı (SVA, Defa 25, s. 473). Muallim-i sani Ahmet Hamdi Efendi Mart 1908 tarihinde erkek rüşdiye mektebi muallim-i saniliğine talip oldu. Zira mektebin muallim-i sanisi olan Ali Fehmi Efendi istifa etmişti (BOA, MF.

MKT, 1059/43, lef 2). Ahmet Hamdi Efendi 10 Mayıs 1908 tarihinde erkek rüşdiye mektebinde muallim-i saniliğe başladı (BOA, MF. İBT, 213/44, lef 1).

Mektepteki tahsilin niteliği kasabadaki diğer iki erkek ibtidai mektebine göre yüksekti. Nitekim Temmuz 1901 tarihinde mektepten sekiz talebe mezun oldu. Bu talebenin tamamı erkek rüşdiye mektebine kabul edildi. 1901 yılında erkek rüşdiye mektebine kabul edilen 13 talebeden 8'i mektepten mezundu. Buna karşılık diğer erkek ibtidai mektepleri son sınıf talebesinin tahsilleri yılsonunda yapılan imtihanında noksan görüldü. Tümünü heyet-i mümeyyize sınıflarında bıraktı (BOA, MF. İBT, 106/2, lef 1).

Mektebin Temmuz 1909 tarihinde yapılan yılsonu imtihanına ihtiyat sınıfından 25 talebe girdi, 3 talebe girmedi. İmtihana giren 25 talebe başarılı olarak sınıflarını terfi etti. İmtihana birinci sınıftan 28 talebe girdi, 2 talebe sınava girmedi. Sınava giren 28 talebe bir üst sınıfa geçti. İkinci sınıftan imtihana 17 talebe girdi, 1 talebe girmedi. Sınava giren 17 talebenin tamamı üçüncü sınıfa terfi etti. İmtihana üçüncü sınıftan 18 talebe girdi, 2 talebe girmedi. Sınava giren 18 talebe başarılı olarak şهادetname almaya hak kazandı. Sınava girmeyen iki talebe ise sınıf tekrarı yaptı (BOA, MF. İBT, 242/15, lef 2).

2.1.3. Konak Erkek İbtidai Mektebi

Söke kasabesindeki Konak mahallesinde hükümet konağı civarında İlyaszade Hacı Mehmet Bey'in eşi Hacı Hoşyar Hanım'ın bağışladığı arsa üzerine eşraftan Müftüzade Hacı Halil Efendi 1898 yılında yeni bir erkek ibtidai mektebi binasının inşasına başladı (Ahenk Gazetesi, 532). Mektep 1898 yılında açıldı (SVA, Defa 18, s. 305). 1898 yılında 45 talebesi bulunan mektepte muallim-i evvel Mehmet Emin Efendi, muallim-i sani Mehmet Sabri Efendi idi (SVA, Defa 18, s. 303). 1899 yılında mektepte 73 talebe vardı ve muallim-i evvel Haşim Efendi, muallim-i sani Mehmet Sabri Efendi idi (SVA, Defa 19, s. 282). 1902 yılında 45 talebesi bulunan mektebin muallim-i evveli Hafız Mehmet Efendi, muallim-i sanisi Yakup Efendi idi (SVA, Defa 21, s. 224). 1903 ve 1904 yıllarında da 45 talebe bulunan mektepte muallim-i evvelle muallim-i sani değişmedi (SVA, Defa 22, s. 227; SVA, Defa 23, s. 216). 1905 yılında mektepte 92 talebe vardı (SVA, Defa 24, s. 212). 3 Mayıs 1908 tarihinde mektepte muallim-i evvel Osman Zeki Efendi, muallim-i sani Ali Rıza Efendi idi (BOA, MF. MKT, 1103/70, lef 1). Daha sonra Hafız Osman Efendi muallim-i sani oldu. Hafız Osman Efendi 30 Ekim 1910 tarihinde Maarif Nezareti'ne takdim ettiği arzuhalde kaza maarif komisyonu reisi ve heyetinin zorlamasıyla emekliliğini istemek zorunda kaldığını, ancak Aydın vilayeti maarif müdürlüğünden az tekaüdiyye aidatı ödediği için emekli edilmeyeceği cevabını aldığını, iki ay önce işten el çektilerle yerine başkası atandığını, otuz üç yıl ibtidai mekteplerinde muallimlik yaptığını belirterek görevine devam etmesine izin verilmesini, aksi takdirde emekli edilerek maaş bağlanmasını istediğini bildirdi (BOA, MF. İBT, 320/99, lef 1).

Mektebin Temmuz 1909 tarihinde yapılan yılsonu imtihanına ihtiyat sınıfında bulunan 29 talebeden 10'u girmedi. İmtihana giren 19 talebe başarılı olarak sınıfını geçti. Birinci sınıftan imtihana 26 talebe girdi, 4 talebe girmedi. Sınava giren 26 talebe bir üst sınıfa terfi etti. Sınava girmeyen 4 talebe ise sınıfta kaldı. İkinci sınıftan imtihana giren 18 talebenin tamamı üçüncü sınıfa geçti. 3 talebe imtihana girmediği için sınıf tekrarı yaptı. Üçüncü sınıftan imtihana 8 talebe girdi, 3 talebe girmedi. 8 talebe şهادetname almaya hak kazanarak mektepten mezun oldu. İmtihana girmeyen 3 talebe ise sınıfta kaldı (BOA, MF. İBT, 242/15, lef 1).

2.2. Konak Kız İbtidai Mektebi

Mektep binası İlyaszade Hacı Mehmet Bey'in eşi Hacı Hoşyar Hanım'ın bağışladığı arsa üzerine 1886 yılında inşa edildi (Hizmet Gazetesi, 20). Ancak uzun süre mektebe muallime tayini mümkün olmadı. Mektep, kaza kaymakamı Ali Galip Bey'in gayretleriyle 1894 yılında açılabilirdi. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 22 Eylül 1894 tarihinde Maarif Nezareti'ne evkaf-ı münderiseden bulunan karşılıktan ödenmek üzere mektebe 500 kuruş maaşla muallime tayin edilmesini gerektiğini bildirdi. Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 4 Ekim 1894 tarihinde Darümuallimat mezunu olup Manastır vilayetinden müstafiye Fatma Şerife Hanım'ın muallimeliğe atanması gerektiğini belirtti. Maarif Meclisi 16 Ekim 1894 tarihinde Fatma Şerife Hanım'ın atanmasına karar verdi. Ancak Fatma Şerife Hanım kısa süre sonra yeni görev yeri olan Söke'ye gitmeden istifa etti (BOA, MF. MKT, 241/10, lef 6). Bu arada Midilli Kız İbtidai Mektebi muallimesi Ülfet İsmet Hanım 17 Ekim 1894 tarihinde Maarif Nezareti'ne takdim ettiği arzuhalle Midilli'nin iklimiyle uyum sağlayamadığı için başka bir mektebe tayin edilmek istediğini bildirdi (BOA, MF. MKT, 241/10, lef 1). Maarif Meclisi 30 Nisan 1895 tarihinde Ülfet İsmet Hanım'ın 500 kuruş maaşla mektebe muallime tayin edilmesine karar verdi (BOA, MF. MKT, 241/10, lef 6). Maarif Nezareti 1 Haziran 1895 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne bilgi verdi (BOA, MF. MKT, 241/10, lef 7). 500 kuruş (25 mecdiye) maaşla mektebe tayin edilen Ülfet İsmet Hanım 4 Temmuz 1895 tarihinde göreve başladı. Maaşı ibtidai mekteplerine gelir olmak üzere kaza maarif komisyonu tarafından tedarik edilen emlak ve akar kirasından karşılandı (BOA, MF. MKT, 241/10, lef 8). Ülfet İsmet Hanım bir yıl kadar mektepte görev yaptı. Ancak maaşının düzenli ödenemediğini gerekçe göstererek istifa etti. İstanbul'a giderek 4 Haziran 1896 tarihinde Maarif Nezareti'ne takdim ettiği arzuhalle uygun bir muallimelikte istihdam edilmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine Maarif Meclisi'nin 18 Haziran 1896 tarihli kararıyla Denizli Kız Rüşdiye Mektebi'ne muallime-i ula atandı (BOA, MF. MKT, 322/8, lef 3-4). Bu sebeple Konak Kız İbtidai Mektebi'ne 1897 yılında Fatma Hanım muallime tayin edildi. Aynı zamanda Saliha Hanım mektebe ikinci muallime atandı. 1897 yılında mektepte 90 talebe tahsil görmekteydi (SVA, Defa 18, s. 303). Her iki muallime mektepteki görevlerinden kısa süre sonra ayrıldı.

1898 yılında 110 talebenin tahsil gördüğü mektebe Osman Efendi muallim-i evvel, Yakup Efendi muallim-i sani atandı (SVA, Defa 19, s. 282). Mektebe erkek muallimlerin atanması muallime bulunamamasından kaynaklandı. Her iki muallim 1901 yılına kadar mektepte görev yaptı. 1900 yılında mektepte 116 talebe vardı (SVA, Defa 20, s. 264). Daha sonra mektebe Seher Hanım ile Behiyye Hanım muallime atandı. 1902 yılında mektepte 213 talebe vardı (SVA, Defa 21, s. 224). Muallime-i ula Seher Hanım istifa ederek mektepteki görevinden 22 Mart 1907 tarihinde ayrıldı. Yerine Gülizar Hanım muallime-i ula atandı. Gülizar Hanım 6 Nisan 1907 tarihinde mektepte göreve başladı (BOA, MF. İBT, 210/17, lef 1). 1905 yılında 110 talebesi bulunan mektepte muallim-i saniye Mediha Hanım, muallime-i salise Sıdika Hanım idi (SVA, Defa 24, s. 212). Daha sonra Vecahat Hanım muallime-i saniye atandı. Ancak Vecahat Hanım 18 Temmuz 1906 tarihinde vefat etti. Bu sebeple Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 13 Eylül 1906 tarihinde Maarif Nezareti'ne yerine 200 kuruş maaşla İzmir Kız Rüşdiye Mektebi'nden mezun Havva Hanım'ın atanması gerektiğini bildirdi. Maarif Meclisi 3 Aralık 1907 tarihinde Havva Hanım'ın asaleten muallime-i saniye atanmasına karar verdi (BOA, MF. MKT, 978/76, lef 1-2). 1908 yılında 105 talebe bulunan mektepte muallime-i ula Gülizar Hanım, muallime-i saniye Havva Hanım, muallime-i salise Mediha Hanım idi (SVA, Defa 25, s. 473). Mektebe Ekim 1910 tarihinde 250 kuruş maaşla Saniye Hanım muallime-i saniye atandı. Saniye Hanım 29 Ekim 1910 tarihinde mektepte göreve başladı (BOA, MF. İBT, 369/7, lef 3).

Mektebin Temmuz 1909 tarihinde yapılan yılsonu imtihanına ihtiyat sınıfından 73 talebe girdi. Bunlardan 41'i başarılı olarak birinci sınıfa geçti. 1 talebe imtihana girmede. 32 talebe ise sınıfta kaldı. İmtihana birinci sınıftan 10 talebe girdi, 2 talebe hastalığı sebebiyle imtihana giremedi. İmtihana giren 10 talebe başarılı olarak ikinci terfi etti. İmtihana ikinci sınıftan 7 talebe girdi, bir talebe hastalığı sebebiyle imtihana giremedi. Sınava giremeyen Emine Hanım hariç imtihana giren talebenin tümü üçüncü sınıfa geçti. İmtihana üçüncü sınıftan 7 talebe girdi. Tümü sınavda başarılı olarak şهادetname almaya hak kazandı (BOA, MF. İBT, 242/15, lef 4).

2.3. Söke Kazası Köylerindeki İbtidai Mektepleri

Söke kazasında 1876-1904 yılları arasında 61 adet ibtidai mektebi açıldı (SNMU, Defa 1, s. 944-945; SNMU, Defa 3, s. 1158-1159; SNMU, Defa 4, s. 450; SNMU, Defa 6, s. 392). Haklarında fazla bilgi bulunmamakla birlikte her köyde ibtidai mektebi olduğu, bunların sıbyan mekteplerinin usul-i cedid üzere ıslah edilmek ya da yeniden açılmak suretiyle vücut buldukları anlaşılmaktadır. Mekteplere yapılan muallim atamalarıyla ilgili belgelerde bilgi bulunmaması, ehliyetname alan kişiler tarafından idare edildiklerini akla getirmektedir.

Köylerdeki ibtidai mektepler arasında yer alan Sarıkemer İbtidai Mektebi 4 Mart 1899 tarihinde açıldı. Eşraftan Hacı Mustafa Efendi 10000 kuruş yardımıyla bulunarak mektebin açılmasında önemli rol oynadı (SNMU, Defa 3, s. 1160-1161; SNMU, Defa 4, s. 450; SNMU, Defa 6, s. 392). Hakkında bilgiye ulaşılabilen bir diğer ibtidai mektebi Burun köyündeydi. Bu mektebe 1906 yılının başında Halil İbrahim Efendi muallim tayin edildi. Halil İbrahim Efendi 26 Şubat 1906 tarihinde mektepte göreve başladı (BOA, MF. MKT, 1016/12, lef 1). Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 7 Nisan 1907 tarihinde Maarif Nezareti'ne tasdikli hal tercümesi ile ehliyetnamesini göndererek asaletiyile ehliyetnamesinin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi. Mekatib-i İbtidaiye İdaresi 1 Temmuz 1907 tarihinde kaza idare meclisi marifetiyile yapılan imtihanında başarılı olarak ehliyetname aldığını, memuriyeti ile ehliyetnamesinin tasdik edilmesi gerektiğini ifade etti. Maarif Meclisi 18 Temmuz 1907 tarihinde asaletiyile ehliyetnamesinin tasdik edilmesine karar verdi (BOA, MF. MKT, 1016/12, lef 1-2).

3. Söke Erkek Rüşdiye Mektebi

Söke kasabasında erkek rüşdiye mektebi binası, ahalinin 32000 kuruşluk maddî yardımıyla inşa edildi. Mektep Eylül 1881 tarihinde açıldı (BOA, MF. MKT, 72/38, lef 1). Öncelikle mektep muallim-i evveli, bevvabı ve hüsn-i hatt muallimi maaşları ve masarîf-ı müteferrikası için maarif bütçesinden tahsisat ayrıldı. Mektepte muallim-i evvel, muallim-i sani, muallim-i salis, hüsn-i hatt muallimi ve bevvab görev yaptı. Muallim-i evvel derse girmekle birlikte mektebin idaresinden sorumluydu. Muallim-i sani talebe sayısının artmasına bağlı olarak tayin edildi. Temel görevi derse girmekti. Meşru mazereti sebebiyle muallim-i evvelin izinli olması halinde kendisine vekalet ederdi. Muallim-i salis talebe sayısının artması üzerine tayin edildi. Bevvab, mektebin temizliği ve genel düzeninden sorumluydu. Muallim-i evvelin verdiği işleri yapmakla yükümlüydü.

3.1. Muallim-i Evveller

Mektebe 27 Mayıs 1881 tarihinde Maarif Meclisi kararıyla İsmail Hakkı Efendi 480 kuruş maaşla muallim-i evvel atandı. İsmail Hakkı Efendi 27 Mayıs 1881-12 Mart 1897 tarihleri arasında 480, 13 Mart 1897-12 Ağustos 1897 tarihleri arasında 500 kuruş maaş aldı (BOA, ŞD, 957/7, lef 1). 12 Ağustos 1897 tarihine kadar görevine devam etti (BOA, MF. MKT, 364/31, lef 11). 30 Ağustos 1897 tarihinde yerine emeklilik işlemleri devam ettiği için Maarif Meclisi kararıyla Mehmet Eşref Efendi

vekaleten muallim-i evvel atandı. Maarif Meclisi aynı zamanda İsmail Hakkı Efendi'nin emekliliği icra edildikten sonra Mehmet Eşref Efendi'nin asaleten atanmasına karar verdi (BOA, MF. MKT, 364/31, lef 10-11). Mehmet Eşref Efendi 19 Eylül 1897 tarihinde vekaleten muallim-i evvel olarak mektepte göreve başladı (BOA, MF. MKT, 364/31, lef 13). İşlemleri tamamlanan İsmail Hakkı Efendi 28 Kasım 1897 tarihinde 72 yaşında 336 kuruş maaşla tekaüde ayrıldı (BOA, ŞD, 957/7, lef 2; BOA, MF. MKT, 364/31, lef 13). Bu sebeple Mehmet Eşref Efendi 28 Kasım 1897 tarihinde mektepteki görevine asaleten başladı (BOA, MF. MKT, 364/31, lef 13). İsmail Hakkı Efendi'nin emekliye ayrılmasında yaşının ilerlemesi sebebiyle görevini layıkıyla yerine getirememesi etkili oldu. Zira Söke kaymakamlığı farklı tarihlerde Aydın mutasarrıflığı ile Aydın vilayetine tekaüde sevk edilmesi, yerine muktedir bir muallim-i evvel atanması gerektiğini, mektepte talebe sayısının günden güne azaldığını bildirdi (BOA, MF. MKT, 191/8, lef 1; BOA, MF. MKT, 364/31, lef 1-2). 18 Ocak 1887 tarihinde de İzmir gazetelerinde tedrisata muvaffak olmayacak derecede yaşlı olması sebebiyle tekaüde sevk edilmesi, yerine muktedir bir muallim-i evvel atanması gerektiğine dair haberler yer almıştı (Hizmet Gazetesi, 19; Hizmet Gazetesi, 20).

Mehmet Eşref Efendi mektepte görevine 13 Eylül 1900 tarihine kadar devam etti. 22 Eylül 1900 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne takdim ettiği arzuhalle ailesinin sağlık sorunlarını gerekçe göstererek Menemen Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Abdülatif Fehmi Efendi ile becayişinin yapılmasını istediğini bildirdi. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 30 Eylül 1900 tarihinde Maarif Nezareti'ne bilgi verdi (BOA, MF. MKT, 536/31, lef 2-3). Maarif Meclisi 27 Ekim 1900 tarihinde aynı istikamette karar verdi (BOA, MF. İBT, 179/76, lef 1). Böylece mektep muallim-i evvelliğine 600 kuruş maaşla Abdülatif Fehmi Efendi atandı (BOA, MF. MKT, 536/31, lef 3). 15 Eylül 1900 tarihinde Abdülatif Fehmi Efendi Söke'de, Mehmet Eşref Efendi Menemen'de yeni görevlerine başladı (BOA, MF. MKT, 536/31, lef 5).

Abdülatif Fehmi Efendi mektepteki görevine vefat ettiği 1905 yılına kadar devam etti. Vefatı üzerine Aydın vilayeti maarif müdürlüğü yerine Marmaris Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Mustafa Asım Efendi'yi vekaleten tayin ederek Söke'ye gönderdi. 12 Şubat 1905 tarihinde Maarif Nezareti'ne bilgi vererek Mustafa Asım Efendi'nin asaletinin tasdik edilmesini istedi (BOA, MF. MKT, 837/60, lef 7). Ancak Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 27 Şubat 1905 tarihinde Mustafa Asım Efendi'nin eski görevine iade edilmesi, görev yerinin değiştirilmesini isteyen Daday Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Ömer Lütfü Efendi'nin 400 kuruş maaşla Söke Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine tayin edilmesi gerektiğini beyan etti (BOA, MF. İBT, 156/52, lef 1; BOA, MF. İBT, 156/53, lef 1). Maarif Meclisi 7 Mart 1905 tarihinde aynı şekilde karar verdi (BOA, MF. MKT, 837/60, lef 9-10). Bunun üzerine Ömer Lütfü Efendi 1 Nisan 1905 tarihinde Daday'daki görevinden ayrılarak Söke'ye hareket etti (BOA, MF. İBT, 162/27, lef 1). Bu sebeple Mustafa Asım Efendi'nin vekaleten yürüttüğü mektepteki muallim-i evvellik görevi kısa sürdü.

Ömer Lütfü Efendi mektepte 15 Ağustos 1907 tarihine kadar görev yaptı. Eşraftan Paşazade Ali Rıza ve arkadaşları 6 Aralık 1906 tarihinde Söke kaymakamlığına takdim ettikleri arzuhalle yetersiz, ilmî ve fennî kuvvetinin son derece sınırlı olması sebebiyle talebenin kendisinden istifade edemediğini, yerine muktedir bir muallim-i evvel atanması gerektiğini bildirdi (BOA, MF. MKT, 964/14, lef 4). Söke kaymakamlığı 30 Aralık 1906 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne, Aydın vilayeti maarif müdürlüğü de 6 Ocak 1907 tarihinde Maarif Nezareti'ne bilgi verdi (BOA, MF. MKT, 964/14, lef 5-6). Neticede Mekatib-i Rüşdiye İdaresi'nin 14 Ocak 1907 tarihli derkenarı üzerine Maarif Meclisi 3 Nisan 1907 tarihinde Ömer Lütfü Efendi'nin 400 kuruş maaşla Kepsut Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine, yerine de 400 kuruş maaşla Darümuallimin mezunu

Demircili Mehmet Efendi'nin asaleten atanmalarına karar verdi (BOA, MF. MKT, 964/14, lef 6-8, lef 12-13). Bu sebeple Ömer Lütfü Efendi mektepteki görevinden ayrılarak 15 Ağustos 1907 tarihinde gecikmeli olarak Kepsud'a gitmek üzere İzmir'den Balıkesir'e hareket etti (BOA, MF. MKT, 964/14, lef 14). Ancak Demircili Mehmet Efendi 29 Nisan 1907 tarihinde Maarif Nezareti'ne takdim ettiği arzuhalde gözlerindeki rahatsızlığı gerekçe göstererek görevinden istifa ettiğini bildirdi (BOA, MF. İBT, 190/99, lef 1). Bu arada Darülmuallimin Rüşdiye Şubesi'nden mezun Ünyeli Hafız Mehmet Efendi Maarif Nezareti'ne arzuhal takdim ederek Söke Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine atanmak istediğini bildirdi (BOA, MF. MKT, 1011/6, lef 1). Bunun üzerine 20 Haziran 1907 tarihli Maarif Meclisi kararıyla mektep muallim-i evvelliğine 400 kuruş maaşla Ünyeli Hafız Mehmet Efendi atandı (BOA, MF. İBT, 190/108, lef 1; BOA, MF. MKT, 1011/6, lef 1-2). Bu gelişmeler sebebiyle muallim-i evvel Ömer Lütfü Efendi'nin mektepteki görevi Ağustos 1907 tarihine kadar devam etti. Ünyeli Hafız Mehmet Efendi 23 Mart 1909 tarihinde mektepteki görevine devam etmekteydi (BOA, MF. İBT, 213/44, lef 1; BOA, MF. İBT, 231/99, lef 30).

3.2. Muallim-i Saniler

Mektebe muallim-i sani tayini ilk defa 1881 yılında gündeme geldi. Aydın vilayeti 20 Ekim 1881 tarihinde Maarif Nezareti'ne mektepteki talebe sayısı arttığı için Çeltikçi Erkek İbtidai Mektebi muallimi Hafız Ahmet Efendi'nin muallim-i sani atanması gerektiğini bildirdi. Ancak Mekatib-i Rüşdiye İdaresi, mektebin yeni açılmasını, ikinci sınıfın teşekkül etmemesini gerekçe göstererek talebi uygun bulmadı (BOA, MF. MKT, 72/13, lef 1). Bununla birlikte mektepteki talebe sayısının artması ve ikinci sınıfın teşekkül etmesi üzerine Hafız Ahmet Efendi 1883 yılında muallim-i sani tayin edildi (SVA, Defa 6, s. 195). Ancak Hafız Ahmet Efendi'nin görevi kısa sürdü. Yerine 1884 yılında Hafız İsmail Efendi atandı (SVA, Defa 7, s. 174). Söke kaza idare meclisi 30 Ocak 1889 tarihinde dört sınıflı mektepteki talebe sayısının 56'ya kadar yükselmesini gerekçe göstererek muallim-i sani tayin edilmesine ihtiyaç olduğunu kararlaştırdı. Gereğini Söke kaymakamlığı Aydın mutasarrıflığına, Aydın mutasarrıflığı 4 Şubat 1889 tarihinde Aydın vilayetine, Aydın vilayeti 18 Şubat 1889 tarihinde Maarif Nezareti'ne bildirdi. Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 27 Şubat 1889 tarihinde mektebe muallim-i sani tayin edilmesine ihtiyaç olmakla birlikte yeniden maaş tahsisi için bütçenin uygun olmadığını belirtti (BOA, MF. MKT, 106/70, lef 1-2). Mektebe muallim-i sani tayin edilmesine yönelik benzer bir teşebbüs Ekim 1893 tarihinde tekrarlandı. Ancak yine olumlu sonuç alınmadı (BOA, MF. MKT, 191/8, lef 1).

Mektebe Eylül 1896 tarihinde tensikat gereği Maarif Nezareti'nin emri üzerine Hüseyin Efendi muallim-i sani seçilerek vekaleten tayin edildi. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 3 Eylül 1896 tarihinde Maarif Nezareti'ne bilgi verdi. 22 Aralık 1896 tarihinde Hüseyin Efendi'nin asaletinin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi. Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 5 Ocak 1897 tarihinde Maarif Meclisi kararıyla yeni muallim-i sani tayinlerinin maaşlarına karşılık bulununcaya kadar ertelendiğini, konuyla ilgili vilayet maarif müdürlüklerine bilgi verildiğini belirtti. Maarif Nezareti 21 Ocak 1897 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne aynı istikamette bilgi verdi (BOA, MF. MKT, 347/58, lef 1-2). Maaş karşılığı sorununun çözülmesi üzerine Maarif Meclisi'nin 18 Mayıs 1897 tarihli kararıyla Pazarköy Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi iken memuriyetinin lağvedilmesi sebebiyle açıkta kalan Süleyman Sırrı Efendi 200 kuruş maaşla mektep muallim-i saniliğine tayin edildi (BOA, MF. MKT, 357/41, lef 3-4). Bu sebeple Hüseyin Efendi 12 Haziran 1897 tarihinde vekaleten yürüttüğü mektepteki muallim-i sanilik görevinden ayrıldı. Süleyman Sırrı Efendi 13 Haziran 1897 tarihinde mektepte göreve başladı (BOA, MF. MKT, 357/41, lef 6). Ancak Süleyman

Sırrı Efendi'nin mektepteki görevi kısa sürdü. Muallim-i saniliğe Maarif Meclisi'nin 17 Ocak 1898 tarihli kararıyla Hüseyin Hüsnü Efendi asaleten atandı (BOA, MF. MKT, 883/47, lef 2; BOA, MF. MKT, 851/48, lef 3; BOA, MF. İBT, 167/98, lef 1). Hüseyin Hüsnü Efendi mektepte Eylül 1905 tarihine kadar görev yaptı (SVA, Defa 18, s. 303; SVA, Defa 24, s. 212; BOA, MF. İBT, 106/2, lef 1; BOA, MF. İBT, 110/120, lef 1; BOA, MF. İBT, 141/76, lef 5; BOA, MF. İBT, 162/61, lef 9). Teftiş-i Mekatib Heyetinde 12 Ağustos 1905 tarihinde muallim-i evvelik imtihanına girdi. İmtihanda başarılı olarak Darümuallimin Rüşdiye Şubesi mezunlarının tayin edilmeyi talep etmediği erkek rüşdiye mekteplerinde muallim-i evvelik yapmaya hak kazandı (BOA, MF. MKT, 851/48, lef 1-3; BOA, MF. İBT, 159/56, lef 1; BOA, MF. İBT, 165/13, lef 1). Hüseyin Hüsnü Efendi 26 Ağustos 1905 tarihinde Maarif Nezareti'ne takdim ettiği arzuhal üzerine Maarif Meclisi'nin 11 Eylül 1905 tarihli kararıyla Manastır vilayetindeki Peklin Erkek Rüşdiye Mektebi'ne 500 kuruş maaşla muallim-i evvel atandı (BOA, MF. İBT, 167/98, lef 1; BOA, MF. MKT, 851/48, lef 3; BOA, MF. MKT, 883/47, lef 1). Bu sebeple Söke'deki görevinden 29 Eylül 1905 tarihinde ayrıldı. Açıkta kalan mektep muallim-i saniliğine Kınık Erkek Rüşdiye Mektebi muallim muavin-i sabıkı İzmir İdadi Mektebi mezunu Mehmet Tevfik Efendi seçildi. Mehmet Tevfik Efendi 10 Aralık 1905 tarihinde mektepte göreve başladı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 6 Ocak 1906 tarihinde Maarif Nezareti'ne asaletinin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi. Ancak Maarif Meclisi 22 Şubat 1906 tarihinde idadi mektepleri mezunlarının asaleten muallim-i sani tayin edilebilmeleri için usulen imtihanla ehliyetlerini ispat etmeleri, dolayısıyla Mehmet Tevfik Efendi'nin imtihanının yapılması gerektiğine karar verdi (BOA, MF. MKT, 900/70, lef 2-3). Aydın vilayeti maarif müdürlüğünün 20 Mart 1906 tarihinde Maarif Nezareti'ne Mehmet Tevfik Efendi'nin imtihana girmesine gerek olmadığını bildirmesi üzerine Maarif Meclisi 3 Temmuz 1906 tarihinde tekrar imtihana girmesi gerektiğine karar verdi (BOA, MF. MKT, 798/32, lef 7-8). Bu arada Mehmet Tevfik Efendi 25 Mart 1906 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne takdim ettiği arzuhalle maaşının düşük, ailesinin kalabalık olmasını gerekçe göstererek mektepte vekaleten yürüttüğü muallim-i sanilik görevinden istifa ettiğini bildirdi. Bunun üzerine muallim-i saniliğe mektepte muallim-i salis olarak görev yapan Ahmet Hamdi Efendi vekaleten atandı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 8 Nisan 1906 tarihinde Maarif Nezareti'ne muallim-i salislikte bulunan Ahmet Hamdi Efendi'nin muallim-i sani ünvanıyla ve muallim-i saniliğe mahsus 150 kuruş maaşla tayin edilmesinin uygun bulunduğunu, muallim-i salislik maaşının mevkuf tutulduğunu, 25 Mart 1906 tarihinden itibaren asaletinin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi (BOA, MF. İBT, 181/3, lef 1-2). Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 23 Nisan 1906 tarihinde Mehmet Tevfik Efendi'nin istifasının kabul edilerek yerine Ahmet Hamdi Efendi'nin tayin edilmesi gerektiğini, muallim-i salisliğin tensikat gereği lağvedilmesinin gerekli olduğunu belirtti (BOA, MF. İBT, 175/10, lef 1). Evrakı görüşen Maarif Meclisi 12 Temmuz 1906 tarihinde Mehmet Tevfik Efendi'nin istifasının kabul edilmesine, muallim-i salisliğin lağvedilmesi ve tahsisatının mevkuf tutulmasına, muallim-i saniliğe ehliyet ve liyakati imtihanla sabit olduğu anlaşıldığı takdirde Ahmet Hamdi Efendi'nin muamelesi daha sonra yapılmak üzere tayin edilmesine, öncelikle de muallim-i saniliğe mahsus derslerden imtihanının yapılması gerektiğine karar verdi (BOA, MF. İBT, 181/3, lef 2). Maarif Nezareti 6 Ağustos 1906 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne aynı şekilde bilgi verdi (BOA, MF. MKT, 945/55, lef 1). Ancak Ahmet Hamdi Efendi muallim-i sanilik imtihanına girmedi. Kendisine tensikat gereği muallim-i salisliğin lağvedildiği de tebliğ edildi. Bu sebeple 25 Şubat 1907 tarihinde mektepte vekaleten yürüttüğü muallim-i sanilik görevinden ayrıldı. Kısa süre sonra muallim-i saniliğe talebi üzerine Menemen Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi Ali Fehmi Efendi naklen atandı. Ali Fehmi Efendi 26 Şubat 1907 tarihinde mektepte göreve başladı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 3 Haziran 1907 tarihinde Maarif Nezareti'ne asaletinin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi (BOA, MF. MKT, 1043/13, lef 2). Ancak Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 15 Haziran 1907

tarihinde tensikat gereği muallim-i salisliğin lağvedilmesi kararının açık meydana geldiği takdirde uygulandığını, Ahmet Hamdi Efendi'nin muallim-i salislikten el çektirilmesinin uygun olmadığını, muallim-i salisliğe iade edilerek maaşının ödenmesi, evrakın Maarif Meclisi'nde görüşülmesi gerektiğini belirtti (BOA, MF. İBT, 191/104, lef 1; BOA, MF. MKT, 1043/13, lef 2). Maarif Meclisi 7 Ocak 1908 tarihinde Ali Fehmi Efendi'nin muvafakatı ve Maarif Nezareti'nin izni alınmadan Söke Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine gönderildiğini, Söke Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i salisliğinin gereksiz yere lağvedilerek muallim-i salis Ahmet Hamdi Efendi'nin haksız açıkta bırakıldığını, muallim-i salisliklerin lağvının açık meydana geldiği takdirde söz konusu olduğunu, Ahmet Hamdi Efendi'nin mağdur edilmesinin uygun olmadığını belirtti. Ahmet Hamdi Efendi'nin mektepteki muallim-i salislik görevine devam etmesine, Söke Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine gönderilen Ali Fehmi Efendi'nin önceki görevine iade edilmesine, Söke Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine Menemen Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine asaleten atanması teklif edilen Bekir Sıdkı Efendi'nin tayin edilmesine karar verdi. Maarif Nezareti 3 Mart 1908 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne aynı şekilde bilgi verdi (BOA, MF. MKT, 1043/13, lef 3-4). Bu süreçte mektepte muallim-i saniliğe vekaleten devam eden Ali Fehmi Efendi Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne takdim ettiği arzuhalle 1 Şubat 1908 tarihinden itibaren görevinden istifa ettiğini bildirdi (BOA, MF. MKT, 1059/43, lef 2). Bunun üzerine kasabadaki Gayret Erkek İbtidai Mektebi muallim-i sanisi Ahmet Hamdi Efendi muallim-i saniliğe tekrar talip oldu. Müfredat çerçevesinde imtihanı yapıldı. 10 Mayıs 1908 tarihinde mektepte vekaleten göreve başladı (BOA, MF. İBT, 213/44, lef 1). Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 6 Mayıs 1908 tarihinde Maarif Nezareti'ne asaletin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi (BOA, MF. MKT, 1059/43, lef 3). Neticede Maarif Meclisi kararıyla asaleti tasdik edildi. Ahmet Hamdi Efendi 23 Mart 1909 tarihi itibarıyla mektepteki muallim-i sanilik görevine devam etmekteydi (BOA, MF. İBT, 231/99, lef 30).

3.3. Muallim-i Salisler

Mektebe muallim-i salis tayini 1899 yılında gündeme geldi. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 25 Mayıs 1899 tarihinde Maarif Nezareti'ne muallim-i evvel Mehmet Eşref Efendi'nin iktidar ve ehliyeti sayesinde mektepteki talebe sayısının yetmişe çıktığını, Temmuz 1899 tarihinde yapılacak yılsonu imtihanlarında kasabadaki erkek ibtidai mekteplerinden en az yirmi talebenin mezun olarak mektebe kayıt yaptıracağını, dolayısıyla mektepteki talebenin iki muallimle idaresinin mümkün olamayacağını, maaşına karşılık bulunarak mektebe muallim-i salis tayin edilmesine ihtiyaç duyulduğunu bildirdi. Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 3 Haziran 1899 tarihinde talebin uygun olduğunu, tahsisi gereken 150 kuruşa karşılık bulunması için evrakın Muhasebe-i Maarif-i Umumiyye havale edilmesi gerektiğini belirtti (BOA, MF. MKT, 465/62, lef 1). Muhasebe-i Maarif-i Umumiye 4 Temmuz 1899 tarihinde aylık 150 kuruşa bütçeden karşılık buldu. Maarif Meclisi 17 Temmuz 1899 tarihinde bulunan karşılığın uygun olduğuna karar verdi. Maarif Nezareti 8 Eylül 1899 tarihinde Aydın vilayetine bilgi vererek bir muallim-i salis seçilmesi, imtihanı yapılması ve evrakının gönderilmesi gerektiğini bildirdi (BOA, MF. MKT, 465/62, lef 2-3). Söke'de muallim-i salisliğe Ömer Zeki Efendi talip oldu. İmtihanı 19 Ekim 1899 tarihinde heyet-i mümeyyize tarafından yapıldı. Ömer Zeki Efendi 2 Ekim 1899 tarihinde mektepte vekaleten göreve başladı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 20 Ekim 1899 tarihinde Maarif Nezareti'ne bilgi verdi (BOA, MF. MKK, 465/62, lef 4-5). Maarif Meclis 22 Şubat 1900 tarihinde Ömer Zeki Efendi'nin asaletin tasdik edilmesine karar verdi (BOA, MF. MKT, 465/62, lef 5; BOA, MF. MKT, 512/8, lef 2). Maarif Nezareti 1 Nisan 1900 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne bilgi verdi (BOA, MF. MKT, 465/62, lef 6). Ancak Giritli Ömer Zeki Efendi uygunsuz davranışları sebebiyle azledildi. Mektepteki görevinden 26 Şubat

1900 tarihinde uzaklaştırıldı. Yerine Çeltikçi Erkek İbtidai Mektebi muallim-i evveli Osman Efendi seçildi. Osman Efendi'nin imtihanı 11 Mart 1900 tarihinde heyet-i mümeyyize tarafından yapıldı (BOA, MF. MKT, 512/8, lef 1). Osman Efendi 14 Mart 1900 tarihinde mektepte vekaleten göreve başladı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 7 Nisan 1900 tarihinde Maarif Nezareti'ne asaletinin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi. Maarif Meclisi 2 Haziran 1900 tarihinde asaletinin tasdik edilmesine karar verdi. Maarif Nezareti 4 Temmuz 1900 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne bilgi verdi (BOA, MF. MKT, 512/8, lef 2-3). Osman Efendi 29 Nisan 1902 tarihinde görevinden istifa etti. Muallim-i salisliğe Ahmet Hamdi Efendi talip oldu. Ahmet Hamdi Efendi'nin imtihanı 1 Haziran 1902 tarihinde yapıldı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 3 Ekim 1902 tarihinde Maarif Nezareti'ne asaletinin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi (BOA, MF. MKT, 706/25, lef 1-2). Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 6 Ekim 1902 tarihinde imtihan evrakının incelenmesi sonucunda iktidarı yeterli görüldüğü takdirde evrakının Maarif Meclisi'ne havale edilmesi gerektiğini belirtti (BOA, MF. İBT, 126/25, lef 1). Maarif Meclisi 7 Nisan 1903 tarihinde Ahmet Hamdi Efendi'nin asaletinin tasdik edilmesine karar verdi. Maarif Nezareti 20 Mayıs 1903 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne bilgi verdi (BOA, MF. MKT, 706/25, lef 2-3). Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 8 Nisan 1906 tarihinde Maarif Nezareti'ne muallim-i salis Ahmet Hamdi Efendi'nin istifa eden muallim-i sani Mehmet Tevfik Efendi'nin yerine asaleten muallim-i sani tayin edilmesini teklif etti. Maarif Meclisi 12 Temmuz 1906 tarihinde Ahmet Hamdi Efendi'nin muallim-i saniliğe mahsus derslerden imtihanının yapılması gerektiğine karar verdi (BOA, MF. İBT, 181/3, lef 2; BOA, MF. İBT, 175/10, lef 1). Ancak Ahmet Hamdi Efendi imtihana girmeye yanaşmadı. Mektepte muallim-i salisliğe devam eden Ahmet Hamdi Efendi tensikat gereği muallim-i salisliğin lağvedilmesi üzerine 25 Şubat 1907 tarihinde görevinden ayrıldı. Ancak Maarif Meclisi'nin 7 Ocak 1908 tarihinde açık vuku bulmadan görevinden ayrıldığı için muallim-i salisliğe iade edilmesi gerektiğine karar vermesi üzerine mektepte görevine devam etti. 10 Mayıs 1908 tarihine kadar muallim-i salis olarak mektepte görev yaptı (SVA, Defa 24, s. 212; BOA, MF. İBT, 130/72, lef 1; BOA, MF. İBT, 138/116, lef 2; BOA, MF. İBT, 162/61, lef 9; BOA, MF. MKT, 1043/13, lef 2-3). Mektepte muallim-i sani olarak vekaleten görev yapan Ali Fehmi Efendi'nin 1 Şubat 1908 tarihinde istifa etmesi üzerine Ahmet Hamdi Efendi'nin mektepte muallim-i saniliğe asaleten tayin edilmesi tekrar gündeme geldi (BOA, MF. MKT, 1059/43, lef 2-3). Ahmet Hamdi Efendi 10 Mayıs 1908 tarihinde mektepte vekaleten muallim-i saniliğe başladı. Ancak Maarif Meclisi asaleten muallim-i sani tayin edilmesini uygun bulmadı. Bununla birlikte kısa süre sonra muallim-i salislikten muallim-i saniliğe terfi etti (BOA, MF. İBT, 213/44, lef 1).

3.4. Hüsn-i Hatt/İnşa Muallimleri

Mektep müfredatında sülüs ve rika hatları talimi yer aldığı, ilgili yazıları talim ettirmek maharet ve kabiliyet gerektirdiği için mektepte hüsn-i hatt muallimi de görev yaptı. Bazı yıllarda hüsn-i hatt muallimliğini sülüs ve rika hatları temeşşüke elverişli muallim-i evveller ilaveten yaptı. 1883 yılında mektepte inşa muallimi Hafız Mehmet Efendi idi (SVA, Defa 6, s. 195). Daha sonra kaza tahrirat kâtibi Süleyman Zühdü Efendi rika/hatt muallimi tayin edildi (SVA, Defa 13, Cilt 1, s. 265; SVA, Defa 15, s. 328). 1895 yılında Süleyman Zühdü Efendi Aydın tahrirat kâtipliğine atandı. Yerine Ahmet İzzet Efendi kaza tahrirat kâtibi tayin edildi. Bu sebeple Süleyman Zühdü Efendi'den boşalan mektep hatt muallimliğine Ahmet İzzet Efendi vekaleten atandı. Kaza idare meclisi 19 Ocak 1895 tarihinde Ahmet İzzet Efendi'nin sülüs ve rika elyazısı örneklerini tasdik etti. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 4 Şubat 1895 tarihinde Maarif Nezareti'ne Söke kasabasında Ahmet İzzet Efendi'den başka rika ve sülüs yazıları temeşşüke elverişli kimse bulunmadığını, mektepte vekaleten göreve başlattırıldığını, asaletinin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi (BOA, MF. MKT, 254/26, lef 1-2). Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 18 Şubat 1895 tarihinde elyazısı örneklerinin incelenmesi sonucunda temeşşüke elverişli

olduğu anlaşıldığı takdirde evrakının Maarif Meclisi'ne gönderilmesi gerektiğini belirtti (BOA, MF. İBT, 43/43, lef 1). Maarif Meclisi 25 Şubat 1895 tarihinde elyazısı örneklerinin temesşüke elverişli olduğunu belirterek asaleten mektebe hüsn-i hatt muallimi tayin edilmesine karar verdi (BOA, MF. MKT, 254/26, lef 2). Maarif Nezareti 14 Nisan 1895 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne bilgi verdi (BOA, MF. MKT, 256/36, lef 1). Hüsn-i hatt muallimi Ahmet İzzet Efendi 24 Şubat 1897 tarihinde Aydın livası muhasebe kitâbetine tayin edildi. Bu sebeple mektepteki hüsn-i hatt muallimliği açıkta kaldı. Kaza aşar memuru Halil Kamil Efendi hüsn-i hatt muallimliğine talip oldu. Kendisinden rika ve sülüs elyazısı örnekleri alındı. Elyazısı örneklerinin temesşüke elverişli olduğunun anlaşılması üzerine 13 Mart 1897 tarihinden itibaren mektepte vekaleten göreve başlatıldı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 23 Haziran 1897 tarihinde Maarif Nezareti'ne asaletin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi. Maarif Meclisi, Mekatib-i Rüşdiye İdaresi'nin derkenarı üzerine 15 Temmuz 1897 tarihinde elyazısı örneklerini yeterli bularak 100 kuruş maaşla asaleten hüsn-i hatt muallimliğine atanmasına karar verdi. Maarif Nezareti 16 Ağustos 1897 tarihinde Aydın vilayeti maarif müdürlüğüne bilgi verdi (BOA, MF. MKT, 366/56, lef 3-4). Ancak Halil Kamil Efendi'nin mektepteki görevi kısa sürdü. Aydın vilayeti mal sandığı emanetine naklen atanması üzerine uhdesindeki hüsn-i hatt muallimliği açıkta kaldı. Bu esnada İsmail Hakkı Efendi'nin yerine 30 Ağustos 1897 tarihinde vekaleten muallim-i evvel atanan Mehmet Eşref Efendi ilave memuriyetle vekaleten hüsn-i hatt muallimi tayin edildi. Kendisinden rika ve sülüs örnek hatları alındı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 19 Ağustos 1897 tarihinde Maarif Nezareti'ne elyazısı örneklerini göndererek asaletin tasdik edilmesi gerektiğini bildirdi. Maarif Meclisi 4 Eylül 1897 tarihinde elyazısı örneklerini temesşüke elverişli bularak Mehmet Eşref Efendi'nin 100 kuruş maaşla asaleten mektebe hüsn-i hatt muallimi atanmasına karar verdi (BOA, MF. MKT, 364/31, lef 9). Mehmet Eşref Efendi mektepte 19 Eylül 1897-25 Kasım 1897 tarihleri arasında vekaleten, 28 Kasım 1897-13 Eylül 1900 tarihleri arasında asaleten hüsn-i hatt muallimliği yaptı (BOA, MF. MKT, 364/31, lef 2, lef 13). Mehmet Eşref Efendi'den sonra Maarif Meclisi'nin 27 Ekim 1900 tarihli kararıyla muallim-i evvel atanan Abdüllatif Fehmi Efendi 15 Eylül 1900-Şubat 1905 tarihleri arasında mektep hüsn-i hatt muallimliğini ilave memuriyet olarak yaptı (BOA, MF. MKT, 536/31, lef 3-5; BOA, MF. İBT, 179/76, lef 1).

3.5. Bevvablar/Hademeler

Mektepte bir de bevvab görev yaptı. Bevvabın başlıca görevi mektebin temizliği ile muallim-i evvelin verdiği işleri yapmaktı. Aydın vilayeti 20 Ekim 1881 tarihinde Maarif Nezareti'ne 80 kuruş maaşla İsmail Ağa'nın mektebe bevvab tayin edildiğini, kayıt işlemlerinin yapılması gerektiği bildirdi. İsmail Ağa'nın kayıt işlemleri Mekatib-i Rüşdiye İdaresi ile Muhasebe-i Maarif-i Umumiyyede yapıldı (BOA, MF. MKT, 72/13, lef 1). Daha sonra mektepte Behiç Efendi bevvablık yaptı (SVA, Defa 6, s. 195). Ağustos 1896 tarihinde Mustafa Efendi bevvab tayin edildi. 23 Ağustos 1896 tarihinde mektepte göreve başladı. Ancak 29 Haziran 1897 tarihinde istifa ederek görevinden ayrıldı. Yerine tayin edilen Mustafa Ağa 13 Temmuz 1897 tarihinde görevine başladı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 5 Ekim 1897 tarihinde Maarif Nezareti'ne kayıt işlemlerinin yapılması gerektiğini bildirdi (BOA, MF. MKT, 376/70, lef 1-2). Mustafa Ağa'dan sonra İbrahim Ağa bevvab atandı (BOA, MF. İBT, 106/2, lef 1; BOA, MF. İBT, 110/120, lef 1). İbrahim Ağa 31 Ağustos 1902 tarihinde vefat etti. Bu sebeple yerine Mustafa Efendi tayin edildi. Mustafa Efendi 1 Eylül 1902 tarihinde mektepte göreve başladı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 1 Ekim 1902 tarihinde Maarif Nezareti'ne kayıt işlemlerinin yapılması gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine kayıt işlemleri 6 Ekim 1902 tarihinde Muhasebe-i Maarif-i Umumiyyede, 13 Ekim 1902 tarihinde Mekatib-i Rüşdiye İdaresinde yapıldı (BOA, MF. İBT, 126/61, lef 1). Mustafa Efendi'den sonra bevvablığa Hasan Ağa atandı (BOA, MF. İBT, 141/76, lef 5; BOA,

MF. İBT, 162/61, lef 9). Hasan Ağa 9 Ekim 1906 tarihinde görevinden ayrıldı. Yerine Mustafa Ağa bevvab seçildi ve 14 Ekim 1906 tarihinde mektepte göreve başladı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 13 Aralık 1906 tarihinde Maarif Nezareti'ne kayıt işlemlerinin yapılması gerektiğini bildirdi. Mustafa Ağa'nın kayıt işlemleri 7 Ocak 1907 tarihinde Mekatib-i Rüşdiye İdaresinde, 21 Ocak 1907 tarihinde Muhasebe-i Maarif-i Umumiyyede yapıldı (BOA, MF. İBT, 185/83, lef 1). Mustafa Ağa 25 Eylül 1908 tarihinde görevini terk etti. Bu sebeple yerine Hüseyin Efendi atandı. Hüseyin Efendi 31 Ekim 1908 tarihinde mektepte göreve başladı. Aydın vilayeti maarif müdürlüğü 13 Aralık 1908 tarihinde Maarif Nezareti'ne kayıt işlemlerinin yapılması gerektiğini bildirdi. Hüseyin Efendi'nin kayıt işlemleri 6 Şubat 1909 tarihinde Muhasebe-i Maarif-i Umumiyyede, 20 Şubat 1909 tarihinde Mekatib-i Rüşdiye İdaresinde yapıldı (BOA, MF. İBT, 223/84, lef 1).

3.6. Mektepteki Talebe Sayısı

Mektepte 1884 yılında 54, 1891 yılında 48, 1897 yılında 42, 1898 yılında 44, 1899 yılında 70, 1900 yılında 80, 1901 yılında 93, 1902 ve 1903 yıllarında 98, 1904 yılında 92, 1908 yılında 71, 23 Mart 1909 tarihinde 81 talebe vardı (SVA, Defa 6, s. 195; SVA, Defa 13, Cilt 1, s. 264; SVA, Defa 18, s. 303; SNMU, Defa 1, s. 884; SNMU, Defa 2, s. 984; SNMU, Defa 3, s. 1095; SNMU, Defa 4, s. 396; SVA, Defa 22, s. 227; SVA, Defa 23, s. 216; SVA, Defa 24, s. 212; BOA, MF. İBT, 213/44, lef 1; SVA, Defa 25, s. 473; BOA, MF. İBT, 231/99, lef 30). Mektep talebesizlik sebebiyle kapanmak zorunda kalmadı. Mütemediyen hizmet vermeyi sürdürdü. 1884 yılında 5, 1885 yılında 8, 1886 yılında 6, 1887 yılında 5, 1888 yılında 6, 1889 yılında 11, 1890 yılında 10, 1896 yılında 6, 1897 yılında 7, 1898 yılında 5, 1899 yılında 10, 1903 yılında 14, 1910 yılında 24 talebe şهادetname olarak mektepten mezun oldu (SVA, Defa 13, Cilt 1, s. 264; SVA, Defa 18, s. 303; SVA, Defa 19, s. 282; SVA, Defa 20, s. 264; SVA, Defa 21, s. 224; BOA, MF. İBT, 136/1, lef 1; BOA, MF. İBT, 141/76, lef 5; BOA, MF. İBT, 282/14, lef 1).

4. Gayrimüslim ve Yabancı Mektepleri

4.1. Rum Mektepleri

Söke kazasında belirli miktarda Rum nüfus vardı. Bu sebeple Rumlar kaza merkezi ve köylerde sıbyan mektepleri açtı. 1874 yılında Söke kasabasındaki Rum mahallesinde iki sıbyan mektebi vardı. Bu mektepler ahalinin hanelerden tahvil ettiği binalarda 1868 yılında açıldı. Ayrıca kazadaki köylerde Rumlara ait sıbyan mektepleri vardı. Yeniköy köyünde biri 1789 yılında, diğeri 1872 yılında açılan iki sıbyan mektebi bulunmaktaydı. Gelebeç köyünde biri 1859 yılında açılan iki sıbyan mektebi vardı. Domatça (Doğanbey) köyünde biri 1859 yılında açılan iki sıbyan mektebi mevcuttu. Yoran köyünde 1854 yılında açılan iki sıbyan mektebi vardı. Akköy köyünde 1859 yılında açılan bir sıbyan mektebi bulunmaktaydı. Bağderesi köyünde 1859 yılında açılan bir sıbyan mektebi vardı. Bu mektepler ruhsat alınarak açılmışlardı (BOA, BEO. VGG. d..., nr. 1355, s. 15). 1874 yılında Söke kasabasında üç tane de Rum kilisesi vardı. Bu kiliselerden ikisi 1804, biri 1814 yılında açılmıştı. Belirtilen köylerde de mektep sayısı kadar Rum kilisesi vardı (BOA, BEO. VGG. d..., nr. 1355, s. 17). Kiliselerle mektepler genelde bir aradaydı.

1874 yılında Söke kasabasında iki Rum sıbyan mektebi varken zamanla kasabadaki Rum mektebi sayısı arttı. Bunda kasabadaki Rum nüfusta yaşanan artış doğrudan etkili oldu. 1890'lı yılların sonunda kasabada beş tane Rum erkek mektebi vardı. Bu mekteplere Osmanlı Devleti 24 Şubat 1900 tarihinde Kuşadası ve Tevabii Rum Metropolidliği adına ruhsatname verdi. Böylece mektepler resmîyet kazandı. Mekteplerin derecesi nim idadiydi. 1900 yılında beş mektepte 60, 40, 31, 75 ve 34 olmak üzere 240 erkek talebe vardı (SNMU, Defa 3, s. 1144-1145). Mekteplerde 1900 yılında 3

muallim ile 113 talebe, 1903 ve 1904 yıllarında 4 muallim ile 170 talebe, 1905 yılında 4 muallim ile 190 talebe bulunmaktaydı (SVA, Defa 20, s. 265; SVA, Defa 22, s. 228; SVA, Defa 23, s. 216; SVA, Defa 24, s. 212). 1894 yılında çıkan irade-i seniyye gereği mekteplerde bir de Türkçe (Lisan-ı Osmanî) muallimi görev yaptı. 1895 yılında Türkçe muallimi Rum Odifoğlu Seydiri Efendi idi (BOA, MF. MKT, 293/39, lef 1-2).

Söke kasabasında iki tane Rum kız mektebi vardı. Osmanlı Devleti bunlardan birine 19 Ağustos 1895 tarihinde, diğerine 24 Şubat 1900 tarihinde Kuşadası ve Tevabii Rum Metropolitliği adına ruhsatname verdi. 1900 yılında kız mekteplerinden birinde 21, diğerinde 80 talebe vardı. Kız mektepleri de erkek mektepleri gibi nim idadi derecesindeydi (SNMU, Defa 3, s. 1144-1145). İki kız mektebinde 1898 yılında bir muallime ile 15 talebe, 1900 yılında 4 muallime ile 212 talebe, 1902, 1903 ve 1904 yıllarında 6 muallime ile 258 talebe, 1905 yılında 6 muallime ile 270 talebe vardı (SVA, Defa 18, s. 303; SVA, Defa 20, s. 265; SVA, Defa 21, s. 224; SVA, Defa 22, s. 228; SVA, Defa 23, s. 216; SVA, Defa 23, s. 216; SVA, Defa 24, s. 212).

4.2. Ermeni Mektepleri

1874 yılında Söke kasabasındaki Ermeni mahallesinde bir Ermeni kilisesi vardı (BOA, BEO. VGG. d..., nr. 1355, s. 17). Daha sonra bir de Ermeni mektebi açıldı. İbtidâî ve rüşdî derecedeki mektepte 1898 yılında 13 erkek, 9 kız olmak üzere 22 talebe vardı. Mektep ruhsatsızdı (SNMU, Defa 1, s. 934-935). 1900 yılında mektepteki talebe sayısı 30'u erkek, 10'u kız olmak üzere 40 idi (SNMU, Defa 3, s. 1148-1149).

4.3. İngiliz Mektebi Açma Teşebbüsü

Söke kasabasında Forbes Şirketi'ne ait meyan balı fabrikasındaki bazı çalışanlar yabancıydı. 1880'li yılların sonunda fabrikanın müdürü Mösyö Bills Rum mahallesinde İngiliz mektebi açmaya yönelik teşebbüste bulundu. Ancak Rumlar kendisine arsa satmadı. Söke kaymakamlığı mektep açmasına müsaade etmedi. Bu sebeple Mösyö Bills 1891 yılında fabrikadaki odalardan birinde az sayıda Rum gencine izinsiz İngilizce dersi vermeye başladı (Hizmet Gazetesi, 510). Bu durumdan haberdar olan kaza kaymakamı Hacı Raşid Bey Aydın mutasarrıflığına Mösyö Bills'in Rum gençlere İngilizce dersi vermesinin önlenmesi için tedbir alınması gerektiğini bildirdi (Hizmet Gazetesi, 512). Neticede Mösyö Bills'in İngiliz mektebi açma teşebbüsü sonuçsuz kaldı.

5. Medreseler

Söke kasabasında Bey Cami/Cami-i Kebir, Yeni Cami, Hacı Hanım/Kovanlı ve İhlasiye Cami medreseleri vardı.

5.1. Bey Cami/Cami-i Kebir Medresesi

Konak mahallesinde bulunan medreseyi Hacı İlyaszade Hacı Mehmet Bey kurdu. 1898 yılında 40 talebesi bulunan medresede müderris Ömer Lütfü Efendi idi (SNMU, Defa 1, s. 912-913). Medresede talebe sayısı 1900 yılında 10'a düştü (SNMU, Defa 2, s. 1012-1013). 1901, 1902 ve 1904 yıllarında müderrisi yine Ömer Lütfü Efendi idi ve 48 talebesi vardı (SNMU, Defa 3, s. 1129-1130; SNMU, Defa 4, s. 424-425; SNMU, Defa 6, s. 376). 15 Temmuz 1914 tarihinde beratı-ı alisi olmayan Ömer Lütfü Efendi aylık 100 kuruş vazife ile medresede müderrislik yapmaktaydı. Bu tarihte talebesi olmadığı için medresede tedrisat yapılmamaktaydı (İSTM. MŞH. DFT2.d, nr. 2309, s. 118).

5.2. Yeni Cami Medresesi

Konak (Yeni Cami)⁷ mahallesinde bulunan medreseyi Müftü Hacı Mustafa Efendi ahalinin yardımlarıyla yaptırdı. Medresede 1898 yılında müderris olan Müftü Hacı Mustafa Efendi'nin 40 talebesi vardı (SNMU, Defa 1, s. 912-913). Talebe sayısı 1900 yılında 28 idi (SNMU, Defa 2, s. 1012-1013). 1901, 1902 ve 1904 yıllarında 35 talebesi bulunan medresede müderris Müftü Hacı Mustafa Efendi idi (SNMU, Defa 3, s. 1126-1127; SNMU, Defa 4, s. 424-425; SNMU, Defa 6, s. 376). 15 Temmuz 1914 tarihinde medresede müderris Müftüzade Mehmet Efendi idi. Bu tarihte medresede talebe olmadığı için tedrisat yapılmamaktaydı (İSTM, MŞH. DFT2.d, nr. 2309, s. 118).

5.3. Hacı Hanım/Kovanlı Camisi Medresesi

Çeltikçi mahallesinde bulunan medresenin banisi İlyaszade Hacı Mehmet Bey'in eşi Hacı Hoşyar Hanım'dı. 1898 yılında 20 talebesi olan medresede müderris Mersinli Mehmet Efendi idi (SNMU, Defa 1, s. 912-913). Talebe sayısı 1900 yılında değişmedi (SNMU, Defa 2, s. 1012-1013). 1902 ve 1904 yıllarında medrese müderrisi yine Mersinli Mehmet Efendi idi. Medresede 18 talebe vardı (SNMU, Defa 4, s. 424-425; SNMU, Defa 6, s. 376). 1914 yılında yıllık 740 kuruş vazife ile medresede müderris olan Mehmet Şevki Efendi'nin sadece üç talebesi vardı (İSTM, MŞH. DFT2.d, nr. 2309, s. 118).

5.4. İhlasıye Camisi Medresesi

Yeni Cami mahallesinde eşraftan Hacı Ziya Bey tarafından vakıf olarak kuruldu (İSTM, MŞH. DFT2.d, nr. 2309, s. 118). 1901 yılında 14 talebesi olan medresede müderris Hacı Feyzullah Efendi idi (SNMU, Defa 3, s. 1129-1130). 1902 yılında 19 talebesi olan medresede müderris yine Hacı Feyzullah Efendi idi (SNMU, Defa 4, s. 424-425). 1904 yılında müderris ve talebe sayısı değişmedi (SNMU, Defa 6, s. 376). 1914 yılında müderrisi aylık 195 kuruş 20 pare vazife ile müderrisliğini Şeyhülislamlığın tasdik ettiği Çallı Hasan Remzi Efendi'ydi. 1914 yılında medresede sadece bir talebe vardı (İSTM, MŞH. DFT2.d, nr. 2309, s. 118).

6. Kütüphaneler

Kaza merkezi Söke kasabasındaki Bey Cami/Cami-i Kebir'de 1866 yılında kütüphane kuruldu. Kütüphaneyi İlyaszade Hacı Mehmet Bey vakıf yoluyla tesis etti. Kütüphanede sadece 24 kitap vardı (SNMU, Defa 1, s. 938-939; SNMU, Defa 3, s. 1150-1151; SNMU, Defa 4, s. 444-445; SNMU, Defa 6, s. 388).

Sonuç

II. Abdülhamid döneminde Söke kazasında geleneksel eğitim kurumlarını sıbyan mektepleri ile medreseler temsil etti. Kazadaki sıbyan mektepleri Aydın vilayeti valisi Hasan Fehmi Paşa'nın çabaları, Söke kaymakamı Ali Galip Bey'in gayreti ve ahalinin/eşrafın yardımlarıyla büyük ölçüde usul-i cedid üzere ibtidai mekteplerine dönüştürüldü. Köylerde yeni ibtidai mektepleri açıldı. Bu mekteplerde büyük ölçüde Darümuallimin mezunu olmayan, ancak ehliyetname alan kişiler muallimlik yaptı. Söke kasabasında Çeltikçi, Konak ve Gayretiye isimlerinde usul-i cedid üzere tedrisat yapan üç erkek ibtidai mektebi açıldı. Çeltikçi Erkek İbtidai Mektebi 1880'li yıllardan itibaren hizmet verdi. Gayretiye Erkek İbtidai Mektebi 1896 yılında açıldı. Mektebin açılmasında

⁷ 2 Temmuz 1909 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile muhacir iskanı ve perakende yerleşme sonucunda inzibat, nüfus, redif ve vergi işlemlerinde yaşanan müşkilat sebebiyle Konak mahallesinin Eskişelhaneye mevkinde Yeni Cami, Çeltikçi mahallesinin Kanlısakız mevkinde Yeni Mescit mahalleleri kuruldu (BOA, DH. MKT, 2824/75; BOA, DH. MKT, 2837/98; BOA, ŞD, 2786/32; BOA, İ. DH, 1475/56 (1327C-17); BOA, DH. MKT, 2878/13).

kaymakam Ali Galip Bey ile kaza maarif komisyonu reisi Şükrü Efendi önemli rol oynadı. Mahallî eşraf da süreçte müsbet işlevleri yerine getirdi. Daha sonra Konak Erkek İbtidai Mektebi hizmete girdi. Söke kasabasında ilk kız ibtidai mektebi 1894 yılında açıldı. Mektepte muallimler görev yapmakla birlikte bazı yıllar mektebe muallimler tayin edildi.

Söke kasabasında erkek rüşdiye mektebi ilk defa 1881 yılında açıldı. Muallim-i evvel İsmail Hakkı Efendi Ağustos 1897 tarihine kadar mektepteki görevine devam etti. Hakkında yaşlı ve yetersiz olduğuna, değiştirilmesi gerektiğine dair kaymakam ve eşraf tarafından şikayetlerde bulunuldu. İsmail Hakkı Efendi'den sonra Mehmet Eşref Efendi muallim-i evvel atandı. Daha sonra mektepte sırasıyla Abdüllatif Fehmi Efendi, Ömer Lütfü Efendi ve Ünyeli Hafız Mehmet Efendi asaleten muallim-i evvel olarak görev yaptı. Mektebe muallim-i evvel yanında muallim-i sani, muallim-i salis ile hüsn-i hatt muallimi tayin edildi. Mektepte bevvab da görev yaptı. Mektep talebe temininde ciddi bir sorunla karşılaşmadı. Kasabadaki erkek ibtidai mektepleri başlıca talebe kaynağını oluşturdu.

Kasabada Rumlar ve Ermeniler de ibtidaî ve rüşdî derecede mektepler açtı. Nüfuslarının fazla olmasının da etkisiyle Rum mektepleri fazlaydı. Ermenilere ait bir ibtidai mektebi vardı. Ermeni nüfusu da oldukça azdı. Forbes Şirketi'ne ait meyan balı fabrikası müdürü Mösyö Bills 1891 yılından itibaren fabrikada Rum gençlere İngilizce dersi vermeye başladı. Ancak mektep açmaya muvaffak olamadı.

Söke kasabasında Bey Cami/Cami-i Kebir, Yeni Cami, Hacı Hanım/Kovanlı Cami ve İhlasiye Cami isimlerinde dört medrese ile 24 kitabı bulunan bir kütüphane vardı. Ele alınan dönemde Söke kazasında geleneksel eğitim kurumları varlıklarını sürdürdü. Ancak yeni açılan modern mektepler nitelik ve nicelik yönünden öne çıktı.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Kalemî (Odası) Belgeleri (A. MKT. MHM): 441/47 (28 Z 1285/11 Nisan 1869).

Bab-ı Ali Evrak Odası Vilayet Gelen-Giden Defterleri (BEO. VGG.d): nr. 1355 (29 Z 1290/17 Şubat 1874).

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî Belgeleri (DH. MKT): 2824/75 (7 Ca 1327/27 Mayıs 1909), 2837/98 (20 Ca 1327/9 Haziran 1909), 2878/13 (28 C 1327/17 Temmuz 1909).

İrade Dahiliye (İ. DH): 1475/56 (1327C-17) (13 C 1327/2 Temmuz 1909), 417/27616 (8 R 1275/15 Kasım 1858), 602/41998 (25 Ş 1286/30 Kasım 1869), 850/68247 (27 Ca 1299/16 Nisan 1882).

İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS): 133/5692 (29 M 1284/2 Haziran 1867).

İrade Şura-yı Devlet (İ. ŞD): 14/637 (21 M 1286/3 Mayıs 1869).

İrade Taltifat (İ. TAL): 88/21 (1313B-21) (17 B 1313/3 Ocak 1896).

Maarif Nezareti Mektubi Kalemî Belgeleri (MF. MKT): 1011/6 (25 C 1325/5 Ağustos 1907), 1016/12 (6 Ş 1325/14 Eylül 1907), 1043/13 (29 M 1326/3 Mart 1908), 1059/43 (7 Ca 1326/7 Haziran

1908), 106/70 (26 C 1306/27 Şubat 1889), 1103/70 (7 S 1327/28 Şubat 1909), 191/8 (16 C 1311/25 Aralık 1893), 2/115 (8 Ca 1289/14 Temmuz 1872), 2/99 (5 Ca 1289/11 Temmuz 1872); 241/10 (26 C 1312/25 Aralık 1894), 254/26 (8 L 1312/4 Nisan 1895), 256/36 (18 L 1312/14 Nisan 1895), 293/39 (1 C 1313/19 Kasım 1895), 322/8 (11 M 1314/22 Haziran 1896), 347/58 (17 Ş 1314/21 Ocak 1897), 357/41 (29 Z 1314/31 Mayıs 1897), 364/31 (7 Ra 1315/6 Ağustos 1897), 366/56 (17 Ra 1315/16 Ağustos 1897), 376/70 (27 C 1315/23 Kasım 1897), 465/62 (2 Ca 1317/8 Eylül 1899), 5/27 (14 B 1289/17 Eylül 1872), 512/8 (6 Ra 1318/4 Temmuz 1900), 536/31 (26 B 1318/19 Kasım 1900), 6/24 (11 Ş 1289/14 Ekim 1872), 706/25 (22 S 1321/20 Mayıs 1903), 72/13 (12 M 1299/4 Aralık 1881), 72/38 (12 M 1299/23 Kasım 1881), 798/32 (10 C 1322/22 Ağustos 1904), 837/60 (6 M 1323/13 Mart 1905), 851/48 (28 S 1323/4 Mayıs 1905), 883/47 (19 B 1323/19 Eylül 1905), 900/70 (24 L 1323/22 Aralık 1905), 945/55 (15 C 1324/6 Ağustos 1906), 964/14 (5 L 1324/22 Kasım 1906), 978/76 (5 M 1325/18 Şubat 1907).

Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaye İdaresi Belgeleri (MF. İBT): 106/2 (1 Ş 1319/13 Kasım 1901), 110/120 (20 L 1319/30 Ocak 1902), 126/25 (3 B 1320/6 Ekim 1902), 126/61 (10 B 1320/13 Ekim 1902), 130/72 (25 L 1320/25 Ocak 1903), 136/1 (14 R 1321/10 Temmuz 1903), 138/116 (1 B 1321/23 Eylül 1903), 141/76 (3 L 1321/23 Aralık 1903), 156/52 (22 Z 1322/27 Şubat 1905), 156/53 (22 Z 1322/27 Şubat 1905), 159/56 (9 S 1323/15 Nisan 1905), 162/27 (27 Ra 1323/1 Haziran 1905), 162/61 (5 Ca 1323/8 Temmuz 1905), 165/13 (10 C 1323/12 Ağustos 1905), 167/98 (23 B 1323/23 Eylül 1905), 175/10 (28 S 1324/23 Nisan 1906), 179/76 (15 C 1324/6 Ağustos 1906), 181/3 (29 B 1324/18 Eylül 1906), 185/83 (6 Z 1324/21 Ocak 1907), 190/108 (14 R 1325/27 Mayıs 1907), 190/99 (12 R 1325/25 Mayıs 1907), 191/104 (4 Ca 1325/15 Haziran 1907), 210/17 (3 C 1326/3 Temmuz 1908), 213/44 (10 B 1326/8 Ağustos 1908), 223/84 (29 M 1327/20 Şubat 1909), 231/99 (29 Ra 1327/20 Nisan 1909), 242/15 (18 Ş 1327/4 Eylül 1909), 282/14 (1 Ş 1328/8 Ağustos 1910), 320/99 (4 Ca 1329/3 Mayıs 1911), 369/7 (1 Ca 1330/18 Nisan 1912), 43/43 (22 Ş 1312/18 Şubat 1895).

Meclis-i Vala Riyaseti Belgeleri (MVL): 879/12 (13 Ca 1283/23 Eylül 1866).

Şura-yı Devlet Belgeleri (ŞD): 2786/32 (5 C 1327/24 Haziran 1909), 290/6 (18 L 1298/13 Eylül 1881), 957/7 (5 Ca 1315/2 Ekim 1897).

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV): 125/117 (13 S 1313/5 Ağustos 1895).

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Defterleri (İSTM. MŞH. DFT2.d): nr. 2309.

Salnameler

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye (SDAO): 1868-1869/H.1285, Defa 23; 1872-1873/H.1289, Defa 27.

Salname-i Vilayet-i Aydın (SVA): 1878-1879/H.1296, Defa 1, 1879-1880/H.1297, Defa 2, 1880-1881/H.1298, Defa 3, 1883-1884/H.1301, Defa 6, 1884-1885/H.1302, Defa 7, 1885-1886/H.1303, Defa 8, 1887-1888/H.1305, Defa 10, 1889-1890/R.1305, Defa 11, 1890-1891/H.1308, Defa 13, 1890-1891/R.1306, Defa 12, 1894-1895/H.1312, Defa 15, 1895-1896/H.1313, Defa 16, 1896-1897/H.1314, Defa 17, 1897-1898/H.1315, Defa 18, 1898-1899/H.1316, Defa 19, 1899-1900/H.1317, Defa 20, 1901-1902/H.1319, Defa 21, 1902-1903/H.1320, Defa 22, 1903-1904/H.1321, Defa 23, 1905-1906/H.1323, Defa 24, 1908-1909/H.1326, Defa 25.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU): 1898-1899/H.1316 Defa 1, 1899-1900/H.1317, Defa 2, 1900-1901/H.1318, Defa 3, 1901-1902/H.1319, Defa 4, 1903-1904/H.1321, Defa 6.

Gazeteler

Ahenk Gazetesi: 31 (24 Z 1312/17 Haziran 1895), 532 (19 Z 1315/11 Mayıs 1898).

Hizmet Gazetesi: 19 (22 R 1304/18 Ocak 1887), 20 (26 R 1304/22 Ocak 1887), 510 (15 Ca 1309/17 Aralık 1891), 512 (22 Ca 1309/24 Aralık 1891), 778 (11 Ra 1312/12 Eylül 1894), 790 (24 R 1312/25 Ekim 1894).

Takvim-i Vekayi: 1755 (30 B 1292/1 Eylül 1875).

Araştırma Eserleri

24 Ca 1286/1 Eylül 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi. *Düstur* I/2. Dersaadet: Matbaa-ı Amire, 1289, 184-219.

Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Avcı, Y. (2010). *Bir Osmanlı Anadolu Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Demirel, M. (2002). Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştîye Mektepleri. *Türkler*. 15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 64-93.

Dobrev, M. (2021). Tanzimat Dönemindeki İstanbul Rüştîyeleri Hakkında Bazı Tespitler. *Osmanlı'nın Dahî Devlet Adamı Ahmed Cevdet Paşa*. Haz. Prof. Dr. Cafer Çiftçi, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 261-281.

Dobrev, M. (2022). The Urban Network of Rüştîyyes in the Balkans and in Anatolia in the 1840s-1870s. *Études Balkaniques* LVIII/3, 361-416.

Gelişli, Y. (2002). Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü). *Türkler*. 15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 35-64.

Gökmen, E. (2006). Aydın Vilayetinde Sıbyan Mekteplerinin İbtidai Mekteplere Dönüştürülmesi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 20, 149-173.

Güçtekin, N. (2015). *İstanbul'daki Hususi Mektepler (1873-1922)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları.

Güneş, G. (2004). Osmanlı Devleti'nde Meyan Kökü Tarımı ve Ticareti (1840-1922). *Kebikeç* 18, 343-361.

İpşirli, M. (2000). İlmiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 22, İstanbul, 141-145.

Karataş, Y. (2016). Sultan II. Abdülhamid'in Eğitim Politikalarının Mali Bir Veçhesi: Evkaf-ı Münderisenin Maarife Terki. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 57, 1839-1867.

Kırpık, C. (2023). II. Abdülhamid Döneminde Kayseri İbtidai Mektepleri (1876-1908). *Belleten* 87/308, 153-193.

-
- Koçak, C. (1985). Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 485-494.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kütükoğlu, M. S. (1978). Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* VII/1-2, 1-212.
- Mahmud Cevad. (1338). *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*. İstanbul: Matbaa-ı Amire.
- Mutlu, Ş. (2005). *Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Özekmekçi, M. M. (2022). 19. Yüzyılın İlk Yarısında Söke Kazasında İdare ve Nüfus. Aydın: Söke Belediyesi Kültür Yayınları.
- Özekmekçi, M. M. (2022). II. Mahmut Döneminde İstanbul'daki Sıbyan Mektepleri ve Öğrenci Sayıları. *Osmanlı Araştırmaları* 60, 139-178.
- Sarıkaya, Y. (1999). Osmanlı Medreselerinin Gerileme Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi. *İslam Araştırmaları Dergisi* 3, 23-39.
- Sarıkaya, Y. (2008). II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 13/25, 37-73.
- Somel, S. A. (2007). Kırım Savaşı, İslahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler. *Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs 2006, *Bildiriler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 61-84.
- Şahin, A. A. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Şişman, A. (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Yazıcı, N. (1994). Son Dönem Karahisar-1 Sahib Medreseleri ve Islâh-ı Medâris Uygulaması. *Bellekten* 58/223, 635-657.
- Yıldız, H. (2019). Osmanlı Medreselerini İslah Çabaları Üzerine Bir Değerlendirme. *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/1, 407-445.